

2017

Звіт про результати першої програми моніторингу
судових процесів в Україні

ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД У СУДОВИХ ПРОЦЕСАХ УКРАЇНИ

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Координатор проектів в Україні

Global Affairs
Canada

Affaires mondiales
Canada

Центр політико-правових
реформ

Ця публікація розроблена та видана у межах проекту «Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя» Координатора проектів ОБСЄ в Україні у співпраці з ГО «Центр політико-правових реформ» за фінансової підтримки Уряду Канади.

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Координатор проектів в Україні

Global Affairs
Canada

Affaires mondiales
Canada

Центр політико-правових
реформ

Авторський колектив: Р. Куйбіда (науковий редактор), М. Середа (редактор, опрацювання даних), О. Банчук, М. Борщ, Д. Калмиков, В. Разік, Р. Сухоставець.

Спостерігачі: М. Абрамов, Ю. Азаріна, І. Алексєєва, О. Банчук, М. Борщ, Р. Бочкарь, М. Власов, Ю. Здоровцов, А. Зелінський, В. Ільчишена, Д. Калмиков, В. Корецька, В. Кравець, А. Кувшинчикова, Н. Лавренчук, О. Мотиліук, І. Мукомела, Т. Назаренко, А. Палій, В. Плетенко, Ю. Полехіна, В. Разік, М. Середа, Р. Сухоставець, О. Таненок, С. Терещук, Х. Тибінка, О. Фомічов, Д. Шумар.

У цьому виданні представлено результати програми першої масштабної програми моніторингу судових процесів в Україні, яка була реалізована у 2017 році Центром політико-правових реформ за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні. Результати цього моніторингу у майбутньому можуть бути використані для оцінювання прогресу реформування судочинства в Україні.

Усі права захищені. Зміст цієї публікації можна безкоштовно копіювати та використовувати за умови посилання на джерело інформації.

Погляди, думки, висновки та інша інформація, наведені у цьому документі, не обов'язково збігаються з офіційною позицією Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

© Координатор проектів ОБСЄ в Україні, 2018.

© Центр політико-правових реформ, 2018.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
МЕТОДОЛОГІЯ.....	6
1. ЗАГАЛЬНІ РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ	9
1.1. Дотримання загальних правил процесу	10
1.2. Публічність.....	11
1.3. Безсторонність суду та дотримання принципу рівності	16
1.4. Культура ведення процесу	18
1.5. Дотримання розумних строків.....	20
2. РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ В РОЗРІЗІ СУДІВ	21
2.1. Загальні суди.....	22
2.2. Господарські суди	26
2.3. Адміністративні суди	31
2.4. Суди різних інстанцій.....	36
2.5. Висновки.....	40
3. РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ В РОЗРІЗІ ЮРИСДИКЦІЙ	41
3.1. Цивільні справи	42
3.2. Кримінальні справи	47
3.3. Справи про адміністративні проступки	51
3.4. Адміністративні справи	56
3.5. Господарські справи.....	59
3.6. Висновки.....	60
4. РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ В РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗРІЗІ.....	61
4.1. Центр	62
4.2. Захід	65
4.3. Схід	68
4.4. Південь	71
4.5. Висновки.....	74
5. РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ В ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЯХ СПРАВ	75
5.1. Справи, пов'язані з корупцією	76
5.2. Справи, зумовлені збройним конфліктом на сході України	78
5.3. Справи за участю національних меншин.....	79
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	81

ВСТУП

У цьому виданні представлено результати програми моніторингу судових процесів, яка була реалізована у 2017 році Центром політико-правових реформ за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

Це перша масштабна програма з моніторингу судових процесів в Україні.

Координатор проектів ОБСЄ в Україні в межах програми моніторингу мав на меті:

посилити спроможність громадянського суспільства у здійсненні моніторингу судових процесів щодо дотримання стандартів справедливого судочинства та захисту прав людини в судах України;

здійснити аналіз результатів моніторингу у світлі відповідних міжнародних стандартів справедливого судочинства, виявити прогалини в національній системі та підготувати рекомендації з метою їхнього усунення.

Внаслідок реалізації програми сформовано команду спостерігачів (моніторів), які пройшли спеціальну підготовку. Вони зможуть долучатися до проведення моніторингів судових засідань у майбутньому: системних, тематичних і цільових.

Метою програми не було виявлення помилок або недоліків судової практики конкретних суддів, а виявлення загальних тенденцій та змін у судових процесах щодо дотримання стандартів справедливого суду. Таким чином, аналіз результатів моніторингу в межах цієї програми не може вважатися оцінкою якості роботи конкретних суддів чи спробою поставити під сумнів або підтвердити правильність відповідних судових рішень.

Результати моніторингу віддзеркалюють відкриту частину процесу здійснення правосуддя, а саме – поведінку суддів та учасників процесу під час судових засідань.

Проте досить оптимістичні дані моніторингу слід оцінювати з урахуванням того, що присутність спостерігачів на судовому засіданні зазвичай позитивно впливає на дотримання правил процедури. Тож реальна ситуація у судових засіданнях, де присутні лише учасники справи, може дещо відрізнятися. Це підтверджують і дані моніторингу.

З анкети спостерігача в кримінальній справі*:

«До появи монітора колегіальне слухання цієї судової справи не планувалося. У зв'язку з тим, що обвинувачений на засідання не з'явився, головуючий суддя мав намір узгодити дату наступного засідання у своєму кабінеті з прокурором та представником СБУ. Зрозумівши, що на слухання справи бажає потрапити вільний слухач, суддя вдягнув мантию та нагрудний знак, викликав до зали засідань інших суддів з колегії та провів судове засідання під аудіофіксацію».

*Анкету моніторингу судових процесів можна переглянути за посиланням: <https://goo.gl/Xkrgta>.

Важливо знати, що більшість спостережень проведено у містах, які є обласними центрами, а також близьких до них містах. У більш віддалених судах громадськість, спостерігачі рідко відвідують судові засідання, тож судді у них знову-таки можуть демонструвати інші стандарти поведінки.

Також необхідно наголосити, що цей звіт не дає оцінку стану функціонування системи правосуддя загалом, а характеризує лише зовнішній прояв її функціонування у вигляді судових засідань. Тож відповідно результати моніторингу судових засідань можуть стати компонентом більш комплексних програм моніторингу системи правосуддя.

Результати цього моніторингу можуть стати точкою відліку для оцінювання прогресу здійснення судової реформи.

Авторський колектив висловлює щирі подяку Координатору проектів ОБСЄ в Україні за підтримку програми моніторингу, представникам його офісу, які координували програму моніторингу та допомагали в її реалізації, – Наталії Ступницькій, Наталії Беці, Олені Лунгол, Євгену Авраменкові, Роксолані Мельник, а також координатору спостерігачів від Центру політико-правових реформ та інформаційному менеджеру проекту Ярині Бусол.

МЕТОДОЛОГІЯ

Виконавчий партнер програми, Центр політико-правових реформ, провів навчання із моніторингу судових процесів згідно з методологією, викладеною у публікації «Моніторинг судового процесу: посібник для громадських об'єднань», розробленій за сприяння Координатора проектів ОБСЄ в Україні, та принципами, висвітленими у виданні Бюро демократичних інституцій та прав людини (БДІПЛ) ОБСЄ «Моніторинг судових процесів: посібник для практиків» (переглянуте видання 2012 року), а також здійснив моніторинг судових процесів, провів аналіз його результатів та підготував звіт з рекомендаціями.

Форма спостереження – закрита, тобто спостерігачі не повідомляли суддів, що вони присутні на відкритих судових засіданнях саме з метою проведення моніторингу.

Програма моніторингу включала:

1. Підготовку та навчання спостерігачів.
2. Здійснення моніторингу.
3. Підготовку звіту за результатами моніторингу.

ПІДГОТОВКА ТА НАВЧАННЯ СПОСТЕРІГАЧІВ

50 правників, відібраних на конкурсних засадах із 217 претендентів, пройшли тренінг, який включав теоретичну підготовку і квест столичними судами, а також програму наставництва в регіонах, що включала відвідування 90 судових засідань разом із наставником і звітування про результати роботи.

За результатами програми наставництва було відібрано 25 найкращих спостерігачів, 24 з яких разом із 5 наставниками виконали програму моніторингу.

ЗДІЙСНЕННЯ МОНІТОРИНГУ

126 (9%) – у справах
про адміністративні
правопорушення

180 (13%) –
у господарських
справах

255 (18%) –
в адміністративних
справах

ПЕРІОД ПРОВЕДЕННЯ –
КВІТЕНЬ-ЖОВТЕНЬ 2017 Р.

495 (35%) –
у кримінальних
справах

344 (25%) –
у цивільних справах

23
СПРАВИ

51
СПРАВА

78
СПРАВ

Особлива увага – судові засідання у справах:

- за участю представників національних меншин;
- зумовлених збройним конфліктом на сході України;
- про корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією.

55 (4%) судових засідань
– касаційна інстанція і
Верховний Суд України

390 (28%) судових засідань
– апеляційна інстанція

955 (68%) судових засідань –
перша інстанція

СУДОВІ ЗАСІДАння

444
32%

Центр

317
23%

Захід

367
26%

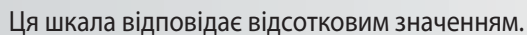
Схід

272
19%

Південь

Дотримання судами принципів публічності, безсторонності і рівності, культури ведення судового процесу оцінювалося за десятибальною шкалою (п'ять балів з позитивним значенням, які застосовувалися для випадків, коли певний стандарт суди дотримували в більше ніж половині промоніторених судових засідань, а п'ять балів з від'ємним значенням, коли такий стандарт дотримувався менше ніж в половині засідань). Ця оцінка є усередненим значенням за деталізованими критеріями, які містилися в анкеті і в сукупності стосувалися певного стандарту (публічності, безсторонності і рівності, культури ведення судового процесу).

ЗАГАЛЬНІ РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ

ДОТРИМАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПРАВИЛ ПРОЦЕСУ

На думку спостерігачів, суд провів судове засідання:

бездоганно у **48 %** випадків

з окремими порушеннями – у **47 %** випадків

з грубими порушеннями правил судочинства та/або прав учасників процесу – у **5 %** випадків

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 12):

«Судочинство і діловодство в судах України проводяться державною мовою.

Суди забезпечують рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою.

Суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють».

Згідно з результатами спостереження, дотримання законодавства про мову судового процесу забезпечувалося у 96 % випадків. Бувало, що суди послугоувалися або час від часу переходили на російську мову. Інколи представникам національних меншин, які погано володіють державною мовою (ромам, угорцям), не забезпечувався переклад.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 16):

«Суддя здійснює правосуддя в мантиї та з нагрудним знаком».

У 88 % випадків суддя здійснював правосуддя у мантиї і з нагрудним знаком. Інколи саме присутність спостерігачів змушувала суддів одягати мантию чи нагрудний знак. У багатьох випадках суддя був / була без мантиї та / або нагрудного знаку.

З анкети спостерігача про окружний адміністративний суд:

«Суддя проводив засідання без мантиї та нагрудного знаку [...]. Я зрозуміла, що це суддя, лише коли він сів у залі засідання на відповідне крісло».

Правила судового процесу вимагали від суду перевіряти особи учасників процесу, які прибули на судові засідання. Спостерігачі зафіксували дотримання цих вимог у 95 % випадків.

Також процесуальні кодекси встановили правила щодо таємниці нарадчої кімнати, які вимагають від суду ухвалювати рішення відразу після судового розгляду за зачиненими дверима та за відсутності будь-яких інших осіб, крім самих суддів. Таємниця нарадчої кімнати була дотримана у 94 % випадків (однак, якщо брати до розрахунку також справи про адміністративні правопорушення, для розгляду яких законом не встановлено правила таємниці нарадчої кімнати, то показник дотримання цієї таємниці є меншим – 91 %).

Спостерігачі вважали цю вимогу дотриманою також у випадку, якщо нарадчою кімнатою слугував кабінет судді (за умови, що, крім судді чи суддів, у ньому не перебувало інших осіб).

Все ж часом правила щодо таємниці нарадчої кімнати не дотримувалися. Зокрема, спостерігачі фіксували випадки, коли суддя вийшов до нарадчої кімнати, рішення не оголосив і почав розглядати інші справи; або коли у нарадчій кімнаті постійно перебувала стороння особа, або коли головуючий у мікрофон оголосив про вихід до нарадчої кімнати, але при цьому залишився в залі судового засідання.

З анкети спостерігача про місцевий загальний суд:

«У “нарадчій кімнаті” суддя перебував одночасно з чотирма працівниками апарату суду – безпосередньо в залі судових засідань» [у цьому випадку йдеться про те, що після судового розгляду суд замість того, щоб самому вийти до нарадчої кімнати, попросив усіх учасників процесу і спостерігачів покинути залу судових засідань. Але працівники суду залишилися, хоч перебування інших осіб, крім самих суддів, у нарадчій кімнаті заборонено законом].

ПУБЛІЧНІСТЬ

Конституція України (ст. 129):

*«Основними засадами судочинства є:
... гласність судового процесу ...».*

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (стаття 14):

«Кожен має право ... на ... публічний розгляд справи ... судом. Преса і публіка можуть не допускатися на весь судовий розгляд або частину його з міркувань моралі, громадського порядку чи державної безпеки в демократичному суспільстві, або коли того вимагають інтереси приватного життя сторін, або – в тій мірі, в якій це, на думку суду, є строго необхідним, – при особливих обставинах, коли публічність порушувала б інтереси правосуддя; однак будь-яка судова постанова в кримінальній або цивільній справі повинна бути публічною, за винятком тих випадків, коли інтереси неповнолітніх вимагають іншого чи коли справа стосується матримоніальних спорів або опіки над дітьми».

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (стаття 6):

«Кожен має право на ... публічний розгляд його справи ... судом.... Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя».

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 11 у редакції на час здійснення моніторингу):

«Судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, установлених законом...»

Інформація про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, дату надходження позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення, стадії розгляду справи, місце, дату і час судового засідання, рух справи з одного суду до іншого є відкритою та має бути невідкладно оприлюдненою на офіційному веб-порталі судової влади України, крім випадків, установлених законом....»

Розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, установлених законом. У відкритому судовому засіданні мають право бути присутніми будь-які особи...

Особи, присутні в залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, встановлених законом. ...»

Судові засідання проводяться виключно в спеціально обладнаному для цього приміщенні суду – залі засідань, яке придатне для розміщення сторін та інших учасників судового процесу і дає змогу реалізовувати надані їм процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки».

Принцип публічності захищає учасників процесу і суспільство від таємного здійснення правосуддя та слугує одним із засобів забезпечення довіри до суду. «Правосуддя не лише повинно вершитися, а й має бути ясно та безсумнівно видно, як воно вершиться», – зазначив в одному з рішень англійський суддя Лорд Х'юарт¹.

Щоб перевірити, наскільки втілено цей принцип у практиці українського судочинства, спостерігачі фіксували:

- чи був публічно анонсований розгляд справ;
- чи забезпечувався доступ на судові засідання для всіх охочих;
- чи відбувався розгляд у залі судових засідань;
- чи встановлював суд особи присутніх у судовому засіданні, які не є учасниками процесу;
- чи оголосив суд справу, яка слухається, і склад суду;
- чи проголосив суд публічно рішення, коли таке рішення мало бути оприлюднене.

Спостерігачі практично щоразу змогли потрапити до будівлі суду, де відбувалося судове засідання. У багатьох випадках (37 %) для цього їм довелося показати охороні суду документ, що посвідчує особу; рідше – надати для огляду особисті речі і / або пройти металошукач. Інколи потрапити до суду вдавалося лише після дискусії з охоронцем на вході, зокрема після відповідей на запитання, чи спостерігач не є журналістом, де він проживає тощо.

Також внутрішні процедури у деяких судах для потрапляння на судові засідання змушували спостерігачів вдаватися до певних дій, наприклад, телефонувати відповідальному працівникові суду і очікувати його. У деяких випадках до приміщення суду не пропускали, якщо учасники відповідної справи не були. Подібні перешкоди зафіксовані у Верховному Суді України, деяких вищих, апеляційних і місцевих судах.

¹ Rex v. Sussex Justices, 1, King's Bench Reports, 256, at 259 (1924).

З анкети спостерігача про Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ:

«Щоб потрапити до будівлі суду, потрібно дочекатися запрошення від судового розпорядника. Зв'язатися з ним можна лише за допомогою внутрішнього телефону. Загалом така процедура триває понад півгодини».

Судові засідання повинні анонсуватися на сайті суду і на дошці оголошень суду, щоб усі охочі знали про час та місце розгляду справи, яка їх може цікавити. Однак суди не завжди дотримувалися цих вимог.

Розгляд справи суди анонсували на сайті у 94 % випадків, де проводилися спостереження. Інколи оголошення на сайті не збігалося з розкладом на дошці оголошень суду.

З анкети спостерігача про місцевий загальний суд:

«У розкладі на сайті зазначено розгляд справи на 14:20, але прибувши до суду о 14:10 я “запізнився”, тому що у розкладі на дошці оголошень слухання було призначено на 14:10 і почалося воно своєчасно; до кабінету судді мене вже не пустили».

За результатами моніторингу виявлено, що суди рідше анонсують розгляд справ на дошці оголошень суду, ніж на сайті. Справи було анонсовано на дошці оголошень суду у 82 % випадках. У деяких судах відсутність розкладу або неповний розклад є звичною справою.

З анкети спостерігача про місцевий господарський суд:

«Справи не анонсуються в цьому суді [на дошці оголошень] взагалі протягом тривалого часу; на сайті є не всі справи, деякі не містять повних даних, особливо, якщо сторонами є органи місцевого самоврядування».

Подекуди спостерігачі повідомляли, що у розкладі суду поряд із датою і часом початку засідання та прізвищем судді не було зазначено, де саме відбудеться розгляд справи.

Зазвичай (у 98 % випадках) спостерігачам вдавалося потрапити до кімнати, де відбувався розгляд справи, – зали судових засідань чи кабінету суду. Хоч інколи й тут були перешкоди, зокрема, працівники суду в деяких випадках вимагали показати документи, повідомити мету присутності.

З анкети спостерігача про апеляційний адміністративний суд:

«На три [відкриті] судові засідання секретар мене фізично не пустила, зачинивши прямо переді мною двері до зали засідань».

У декількох випадках місце проведення судового засідання (кабінет судді) не змогло вмістити усіх охочих, люди стояли в коридорі.

До початку засідання однієї зі справ, яка стосувалася представника національних меншин, до зали зайшло близько 20 ромів. Невдовзі працівник апарату суду за підтримки декількох працівників поліції зажадав від них вийти з приміщення без будь-яких змістовних пояснень. Роми змушені були покинути залу.

Спостерігачі нерідко повідомляли про невдоволення їхньою присутністю з боку працівників апарату суду. Одного з моніторів назвали «підслуховувачем» і радили «піддивлятися під вікнами суду».

У 81 % випадків суд розглядав справу в залі судових засідань. Автори звіту не вважали залогою судових засідань кабінет, який суддя одночасно використовує як робочий кабінет, навіть якщо на дверях була табличка з написом «зала судових засідань». Спостерігачі фіксували випадки, коли розгляд справ відбувався в кабінеті судді навіть попри наявність вільної зали судових засідань. Інколи розгляд справи в кабінеті давав можливість судді заперечувати проти присутності неучасників процесу під час слухання.

З анкети спостерігача про окружний адміністративний суд:

«Справа розглядалася в кабінеті судді, а головуюча наголосила, що вільні слухачі можуть бути присутніми лише в залі».

У більшості випадків (64 %) судді не цікавилися, хто був присутнім на судовому засіданні, крім учасників процесу. В інших випадках судді просили спостерігачів представитися, а в 4 % встановлювали їхню особу за документами.

З анкети спостерігача про місцевий загальний суд:

«Суддя запитала, хто я і від кого прийшов на судове засідання. Я сказав, що вільний слухач, сам по собі, на що вона здивувалась, не повірила. Дала розпорядження секретарю судового засідання, щоб та зробила ксерокопію мого паспорта. На що я сказав, для чого, і чим це передбачено? Суддя сказала, що в їхньому суді був випадок, коли під час судового засідання при дослідженні доказів – документа, вільний слухач підбіг, вихватив оригінал, з'їв його і втік. Ніхто не знав, хто це. І тому на зборах суду прийнято рішення – встановлювати осіб вільних слухачів».

У 91 % випадків, відкриваючи судові засідання, суд оголосив справу, яка слухається; у 81 % випадків головуючий на судовому засіданні оголосив склад суду.

У 98 % випадків присутні на судових засіданнях особи, зокрема й спостерігачі, могли безперешкодно проводити аудіозапис. У декількох десятках справ спостерігачі повідомляли про перешкоди з боку суду для проведення аудіозапису судового засідання на диктофон, не зважаючи на те, що процесуальне законодавство чітко встановлює право кожного на проведення такого запису. Спостерігачі інколи прямо зазначали в анкетах, що суд заборонив аудіозапис, а деколи вказували на те, що суддя говорив дуже тихо. Також були повідомлення, що в деяких резонансних справах суди забороняли журналістам проводити відеозйомку, але при цьому не чинили перешкод для використання аудіозапису.

З анкети спостерігача про місцевий загальний суд:

«Можна було провести аудіозапис. Представникам ЗМІ було дозволено проводити відеозапис тільки оголошення рішення у справі».

Самі ж спостерігачі для звітування здійснювали аудіозапис кожного відвіданого засідання. Методологія моніторингу не передбачала проведення відеозапису, зважаючи на те, що фіксування на відео могло би певним чином впливати на перебіг судового процесу і поведінку суду та учасників, а тому спотворити результати моніторингу.

У 94 % випадків, коли за результатами судового розгляду мало бути оприлюднене судове рішення, суд проголосив таке рішення публічно. Однак не завжди таке оголошення робилося належним чином.

З анкети спостерігача про місцевий загальний суд:

«Суддя дуже швидко, нечітко і незрозуміло зачитувала рішення суду. Рішення не зрозуміла не лише я, але і представники сторін, оскільки після того, як вони вийшли із зали судового засідання, запитували один в одного, чи зрозуміло судове рішення, і зійшлися на тому, що потрібно отримати текст судового рішення, щоб його зрозуміти».

Спостерігачі повідомляли про випадки, коли через нечітку вимову головуючого учасник справи уточнював суть рішення у судді після оголошення. Ще один монітор повідомив, що в справі про адміністративний проступок судове рішення не проголошувалося, суддя лише сказав, що визнає особу винуватою та накладає стягнення. Ще в одній справі суддя обмежився тим, що замість оприлюднення рішення сказав, що текст ухвали видасть на руки. Повідомлялося також про випадки, коли суд виходив до нарадчої кімнати і одразу призначав дату проголошення судового рішення, хоча відповідно до закону, він мав би оголосити судове рішення у тому ж судовому засіданні.

З анкети спостерігача про місцевий загальний суд:

«Суд видалився до нарадчої кімнати та зазначив, що проголошення судового рішення відбудеться в інший день».

Підсумовуючи, можна сказати, що здебільшого суди діяли з дотриманням принципу публічності (гласності та відкритості). Маючи документ, що посвідчує особу, до суду можна було потрапити безперешкодно. Зазвичай всі охочі мали вільний доступ до зали судових засідань.

АЛЕ

- кожен п'яту справу судді розглядали у своїх кабінетах, навіть за наявності вільної зали;
- кожен п'яту справу не анонсовано на дошці оголошень суду, а кожен десяту – на сайті суду;
- у кожній п'ятій справі суд не оголошував складу суду, а в кожній десятій – справу, яку розглядає;
- у кожній двадцятій справі, розглянутій у відкритому судовому засіданні, судове рішення не проголошувалося публічно.

НАЙКРАЩИЙ ПОКАЗНИК

4,8 балів

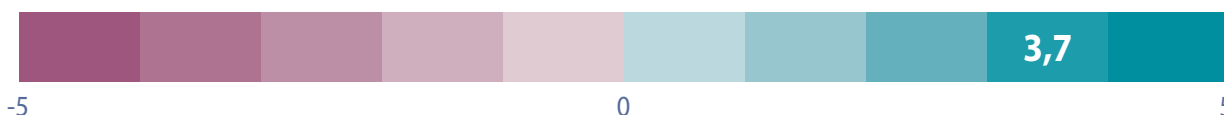
Забезпечено доступ на судові засідання для всіх охочих, суд не створював перешкод для аудіозапису.

НАЙГІРШИЙ ПОКАЗНИК

1,4 балів

Суд не встановлював осіб, які були присутніми в судовому засіданні (крім учасників процесу).

СЕРЕДНІЙ БАЛ ЗА ДОТРИМАННЯ ПУБЛІЧНОСТІ

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ

Конституція України (ст. 129):

«Основними засадами судочинства є: ... рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом...».

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (стаття 14):

«Всі особи є рівними перед судами Кожен має право ... на справедливий ... розгляд справи ... безстороннім судом».

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (стаття 6):

«Кожен має право на справедливий ... розгляд його справи ... безстороннім судом».

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (статті 7 і 9 у редакції на час здійснення моніторингу):

«Кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів ... безстороннім і справедливим судом ... Правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак...»

Суд створює такі умови, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків, визначених процесуальним законом».

Щоб перевірити, наскільки діяльність суду відповідала вимогам безсторонності і принципу рівності сторін, спостерігачі фіксували:

- чи роз'яснив головуєчий право на відвід складу суду;
- чи враховував суд вік, загальний рівень розвитку, психічний і фізичний стан учасників процесу під час роз'яснення їм процесуальних прав;
- чи заслуховував суд думку учасників судового процесу в усіх випадках, коли заслуховування такої думки передбачено процесуальним законом;
- чи приділяв суд достатньо уваги аргументам або клопотанням учасників справи, і якщо їх відхиляв, то чи робив це вмотивовано;
- чи давав суд можливість учасникам процесу ознайомитися з доказами, іншими документами у справі, якщо ті про це клопотали;
- чи обмежував суд учасників судового засідання у праві виступати в судових дебатах (у засіданнях, де відбулися судові дебати);
- чи здійснював моральний тиск на учасників процесу під час судового процесу;
- чи ставився суд до однієї зі сторін більш прихильно у порівнянні з іншою.

У **77 %** випадків головуєчий повідомляв учасникам справи про право на відвід складу суду.

У 95 % випадків суд враховував вік, загальний рівень розвитку, психічний і фізичний стан учасників процесу при роз'ясненні їм процесуальних прав.

З анкети спостерігача про місцевий загальний суд:

«Суддя врахував те, що позивач є людиною похилого віку і майже не чує, тому говорив дуже голосно та кілька разів перепитував, щоб позивач міг зрозуміти запитання».

У 98 % справ суд заслуховував думку учасників судового процесу в усіх випадках, коли заслуховування такої думки передбачено процесуальним законом. Іноді спостерігачі фіксували відхилення від цього правила.

З анкети спостерігача про місцевий загальний суд:

«Суд не запитав думки підсудних щодо можливості слухати справу за відсутності захисників [обвинувачені мали захисників, але вони не з'явилися]».

Суд переважно (у 98 % випадків) приділяв увагу аргументам або клопотанням учасників справи, і якщо їх відхиляв, то робив це вмотивовано.

У 95 % випадків суд давав можливість учасникам процесу ознайомитися з доказами, іншими документами у справі, якщо ті про це клопотали.

У 99 % випадків суд не обмежував учасників судового засідання у праві виступати в судових дебатах (у засіданнях, де відбулися судові дебати).

У 98 % суд не здійснював моральний тиск на учасників процесу під час судового процесу і не ставився до однієї зі сторін більш прихильно у порівнянні з іншою. Водночас спостерігачі описували й прояви безсторонньої поведінки.

З анкети спостерігача про апеляційний загальний суд:

«Суд більш прихильно ставився до сторони захисту, а саме – до обвинуваченого. У процесі судового розгляду деякі судді проводили з ним “виховні бесіди”, вказували на те, що суд першої інстанції поблажливо поставився до нього, натякали, що і колегія суддів ставить з деякою поблажливістю».

З анкети спостерігача про місцевий загальний суд:

«Міміка та інтонація судді свідчить про позитивне ставлення до сторони захисту та зверхне – до потерпілого».

Підсумовуючи, можна сказати, що суди у судових засіданнях вели себе здебільшого безсторонньо і дотримувалися принципу рівності.

АЛЕ: майже у кожній четвертій справі суд не роз'яснював право на відвід.

**НАЙКРАЩИЙ
ПОКАЗНИК**

4,8 балів

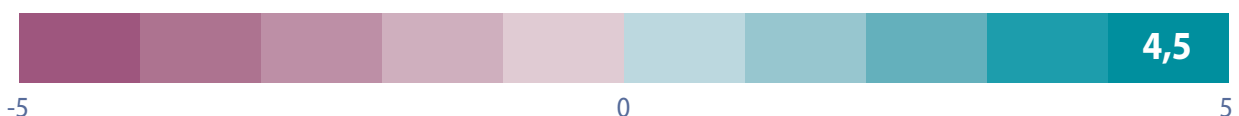
Суд заслуховував думку учасників справи і не обмежував їх у праві виступати в судових дебатах.

**НАЙГІРШИЙ
ПОКАЗНИК**

2,7 балів

Головуючий повідомив учасникам справи про право на відвід.

СЕРЕДНІЙ БАЛ ЗА БЕЗСТОРОННІСТЬ І ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 56):

«Суддя зобов'язаний:

... дотримуватися правил суддівської етики, у тому числі виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки у будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та неупередженості суддів...».

Щоб перевірити, наскільки суди дотримуються культури ведення процесу і підтримують її серед учасників процесу, спостерігачі відстежували:

- яким був загальний стан дотримання етичних норм та культури спілкування з боку як суду (включаючи суддів і працівників апарату суду), так і присутніх;
- чи не допускав суд грубості, нетактовності, зневаги до учасників судового процесу і чи демонстрував зразкову поведінку;
- чи не допускав суд висловлювань чи дій, що свідчать про вияв неповаги до людини за ознакою раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад чи інших форм дискримінації;
- чи не відволікався суддя від судового процесу і чи слухав сторони уважно;
- чи було дотримано етичних норм та належної культури спілкування іншими учасниками процесу.

Спостерігачі оцінили загальний стан дотримання етичних норм та культури спілкування під час судового процесу з боку як суду, так і присутніх як:

- бездоганний – у 78 % випадків;
- такий, за якого мали місце незначні порушення, – у 20 % випадків;
- такий, за якого грубо нехтували етичними стандартами, – у 2 % випадків.

У 95 % випадків суд не допускав грубості, нетактовності, зневаги до учасників судового процесу і демонстрував зразкову поведінку. В інших випадках спостерігачі фіксували прояви неетичної поведінки, зокрема: суддя підвищував голос на сторін і навіть кричав, акцентував увагу на фізичних вадах потерпілого, використовував зневажливий тон спілкування, висміював свідка, жартуючи з його висловлювань тощо.

З анкети спостерігача про місцевий загальний суд:

«Під час засідання дозволяла собі зверхність щодо учасників процесу».

У 99 % випадків суд не допускав висловлювань чи дій, що свідчать про вияв неповаги до людини за ознакою раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад чи інших форм дискримінації. Однак спостерігачі фіксували й прояви неповаги за такими ознаками. Наприклад, на Закарпатті суд допускав прояви неповаги до ромів, осіб протилежної статі, людини з особливими потребами, оперативного працівника.

3 анкети спостерігача про місцевий загальний суд:

«Потерпілий був разом з чоловіком, який підтримував його при пересуванні, але суддя неодноразово вказувала на необхідність додаткової допомоги потерпілому. Дії судді були невідповідними ситуації, оскільки потерпілий пересувався лише за допомогою палиці. Однак суддя акцентувала увагу на фізичних вадах потерпілого ...».

У 90 % випадків суддя не відволікався від судового процесу і слухав сторони уважно. Однак у решті справ спостерігачі фіксували відволікання суддів на телефонні дзвінки, написання і прочитання повідомлень тощо, перешіптування під час заслуховування сторін і допиту свідка.

3 анкети спостерігача про апеляційний загальний суд:

«Один суддя з колегії протягом розгляду дрімив у кріслі в напівлежачому положенні. Інший суддя з колегії не вимкнув дзвінок у телефоні, який дзвонив 4 рази протягом засідання».

У 94 % випадків учасники процесу дотримувалися етичних норм та культури спілкування. В інших випадках спостерігачі описували, як сторони перебивали одна одну або навіть суддю, скандалили, ображали, висміювали показання свідка, принижували його гідність.

3 анкети спостерігача про апеляційний загальний суд:

«Адвокати говорили між собою під час слухання, що створювало шум. Судді не робили зауважень».

Підсумовуючи, можна сказати, що етичні норми в суді загалом дотримуються, але виявлені певні проблеми:

- у кожній п'ятій справі спостерігачі зафіксували певні порушення етичних норм і культури спілкування, у кожній п'ятдесятій – ці порушення були серйозними;
- у кожній десятій справі судді не виявляли достатньої уважності і відволікалися (здебільшого на телефон).

НАЙКРАЩИЙ ПОКАЗНИК

4,9 балів

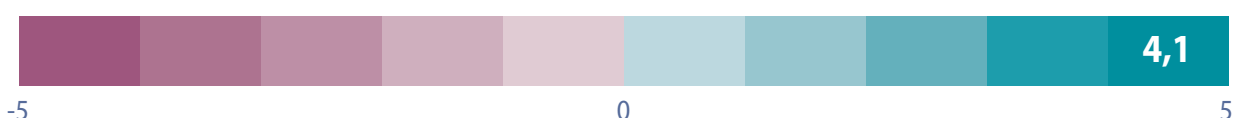
Суд не допускав висловлювань чи дій, що свідчать про вияв неповаги до людини за ознакою раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад чи інших форм дискримінації.

НАЙГРШИЙ ПОКАЗНИК

2,8 балів

Загальний стан дотримання етичних норм та культури спілкування під час судового процесу з боку як суду, так і присутніх.

СЕРЕДНІЙ БАЛ ЗА ПІДТРИМАННЯ НАЛЕЖНОЇ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ

ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ

Конституція України (ст. 129):

«Основними засадами судочинства є: ... розумні строки розгляду справи судом....»

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (стаття 6):

«Кожен має право ... розгляд його справи упродовж розумного строку...».

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 7 у редакції на час здійснення моніторингу):

«Кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки...».

Цей моніторинг не був спрямований на відстеження тривалості судових процесів, оскільки спостерігалися не провадження в судових справах від початку до кінця, а судові засідання. Хоч комплексного уявлення про проблематику дотримання розумних строків судового провадження результати моніторингу не дають, однак окремі питання анкет дозволили виявити серйозні проблеми.

Так, відбулися лише 54 % судових засідань, запланованих до відвідування спостерігачами. В інших випадках розгляд не відбувся або внаслідок відсутності судді, або через неприбуття сторони чи сторін, чи з інших причин.

Можна було би заощадити значні людські, фінансові та часові ресурси, якби суди вживали дієві заходи щодо примирення сторін. За оцінками спостерігачів, суд вживав заходи для примирення сторін лише у 52 % випадків там, де це було потрібно.

Спостерігачі зауважили непунктуальність у питанні початку судового засідання. Лише у 20 % випадків судові засідання почалося вчасно або із затримкою до 5 хвилин.

Підсумовуючи, можна сказати, що зафіксовано серйозні проблеми, які можуть негативно впливати на дотримання процесуальних строків:

- майже кожне друге заплановане судові засідання не відбувається;
- суди недооцінюють потенціал інструментів примирення у судочинстві;
- лише кожне п'яте судові засідання почалося вчасно.

НАЙКРАЩИЙ ПОКАЗНИК

0,4 балів

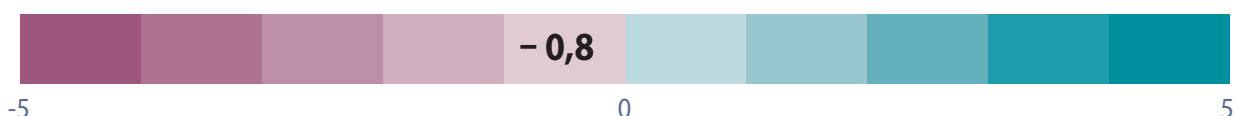
Судове засідання відбулося у визначений день.

НАЙГІРШИЙ ПОКАЗНИК

-3 бали

Судове засідання почалося вчасно.

СЕРЕДНІЙ БАЛ ЗА ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ
(оцінювався за обмеженою кількістю показників, зазначених вище)

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ В РОЗРІЗІ СУДІВ

ЗАГАЛЬНІ СУДИ

Спостерігачі проекту відвідали **1015 судових засідань** у загальних судах, з яких:

- **679 справ** – у судах першої інстанції;
- **297 справ** – в апеляційній інстанції;
- **39 засідань** у касаційній інстанції та Верховному Суді України (перегляд рішень касаційної інстанції у цивільних, адміністративних та кримінальних справах).

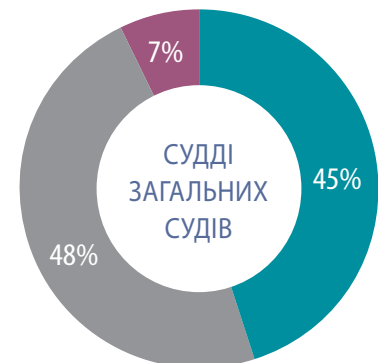
На час проведення моніторингу місцеві загальні суди розглядали цивільні, кримінальні справи, справи про адміністративні проступки, а також окремі категорії адміністративних справ. Апеляційні суди переглядали в апеляційній інстанції цивільні, кримінальні справи, а також справи про адміністративні проступки. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ був касаційною інстанцією у цивільних та кримінальних справах, а рішення останнього у виняткових випадках міг переглядати Верховний Суд України.

ДОТРИМАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПРАВИЛ ПРОЦЕСУ

На думку спостерігачів, судді загальних судів провели судові засідання:

- 👍 бездоганно у **45 %** випадків;
- ⊖ з окремими несуттєвими порушеннями – у **48 %** випадків;
- ⚠️ з грубими порушеннями правил судочинства та/або прав учасників процесу – у **7 %** випадків.

Тобто загальне враження щодо дотримання процедури загальними судами у спостерігачів помітно гірше порівняно з адміністративними судами і несуттєво відрізняється в гірший бік порівняно з господарськими судами. Це підтверджується й кількістю відповідей на наступні запитання.

Так, у 86 % випадків суддя здійснював правосуддя у мантиї і з нагрудним знаком. Але деякі судді не дуже стежили за дотриманням цієї вимоги.

З анкет спостерігачів про місцеві загальні суди:

«Суддя спочатку була без мантиї та нагрудного знаку, а потім у присутності сторони у справі та слухача одягнула і мантию, і знак».

«Фактично мантия є, проте просто перекинута через одне плече. Не одягнута».

Судді загальних судів на основі документів перевіряли осіб учасників процесу, які прибули на судові засідання, у 93 % випадків.

З анкети спостерігача про місцевий загальний суд:

«У захисника не було довіреності ... суддя повірила йому на слово» (кримінальна справа).

Таємниця нарадчої кімнати була дотримана у 93 % випадків.

З анкет спостерігачів про місцеві загальні суди:

«У нарадчій кімнаті постійно перебував сторонній чоловік у цивільному одязі».

«Під час знаходження судді у нарадчій кімнаті до його службового кабінету [який слугував нарадчою кімнатою] весь час входили і виходили люди».

ПУБЛІЧНІСТЬ

Судові засідання мають бути анонсовані на сайті суду і на дошці оголошень суду. Розгляд справи суди анонсували на сайті у 93 % випадків, де проводилися спостереження. Хоча не завжди таке анонсування було повним і коректним. Справи було анонсовано на дошці оголошень суду рідше – у 81 % випадках.

У 98 % випадків спостерігачам вдавалося потрапити до кімнати, де відбувався розгляд справи (зали судових засідань чи кабінету суду). В окремих випадках спостерігачі зафіксували можливість потрапити до зали судових засідань лише після перевірки документів. Під час моніторингу траплялися випадки недопущення до зали засідань охочих.

З анкети спостерігача про місцевий загальний суд:

«Суд постановив ухвалу про недопуск вільних слухачів до зали суду. Водночас велася відеотрансляція в іншому приміщенні, яка періодично не працювала» (кримінальна справа).

Однак одному з моніторів вдалося навіть побувати на виїзному судовому засіданні, яке проводилося в пенітенціарному закладі.

З анкети спостерігача про місцевий загальний суд:

«Це було виїзне засідання до виправної колонії, процес узгодження був тривалим та складним» (кримінальна справа).

У 79 % випадків суд розглядав справу в залі судових засідань. Спостерігачі зафіксували випадки, коли розгляд справи починався в залі судового засідання, а продовжився в кабінеті судді. У 10 % випадків спостерігачі зазначили, що під час судового засідання у кабінеті судді принаймні одна зала судового засідання була вільною.

У більшості випадків (70 %) судді загальних судів не цікавилися, хто був присутнім на судовому засіданні, крім учасників процесу. Цей показник набагато кращий, ніж в інших судах. Це пояснюється великою мірою тим, що судді загальних судів більш звичні до присутності публіки на судових засіданнях.

У 89 % випадків, відкриваючи судове засідання, суд оголосив справу, яка слухається; у 80 % випадків головуючий на судовому засіданні оголосив склад суду.

У 99 % випадків спостерігачі не стикалися з перешкодами з боку суду для проведення аудіозапису судового засідання на диктофон. Однак у низці випадків судді спробували ввести в оману присутніх на судовому засіданні щодо правил застосування аудіозапису.

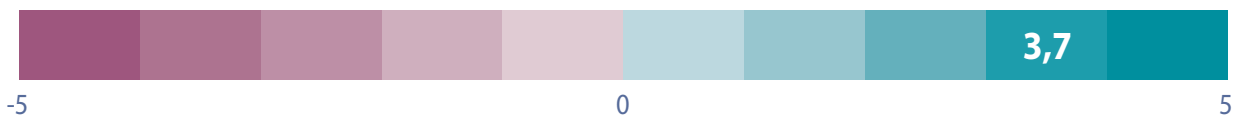
З анкет спостерігачів про місцеві загальні суди:

«Суддя відмовила у проведенні аудіозапису, посилаючись на те, що телефоном користуватись в судовому засіданні не можна».

«Суддя та сторони не заперечували проти аудіозапису, але наприкінці судового засідання суддя зауважила, що вільний слухач має взяти згоду у сторін процесу на розповсюдження їхніх персональних даних, якщо відомості про дане засідання будуть оприлюднені через ЗМІ».

У 92 % випадків, коли за результатами судового розгляду мало бути оприлюднене судове рішення, суд проголосив таке рішення публічно. Однак не завжди таке оголошення робилося належним чином. Найчастіше судді проголошували лише вступну і резолютивну частини судового рішення, хоча за законом це мало робитися як виняток – у складних справах (крім кримінальних справ, де вироки зазвичай зачитувалися повністю).

ПУБЛІЧНІСТЬ У ЗАГАЛЬНИХ СУДАХ

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ

У 77 % випадків головуючий повідомляв учасникам справи про право на відвід складу суду. Це кращий показник, ніж у господарських судах, але гірший, ніж в адміністративних.

У 94 % випадків спостерігачі не фіксували випадків ігнорування віку, загального рівня розвитку, психічного і фізичного стану учасників процесу під час роз'яснення їм процесуальних прав. Однак такі випадки траплялися частіше, ніж в адміністративних та господарських судах.

У 98 % справ суд заслуховував думку учасників судового процесу, коли це передбачено процесуальним законом.

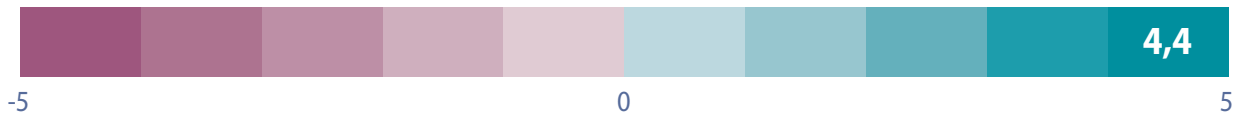
Суд приділяв увагу аргументам або клопотанням учасників справи, і якщо їх відхиляв, то робив це вмотивовано, у 97 % випадків.

У 94 % випадків суддя загального суду давав можливість учасникам процесу ознайомитися з доказами, іншими документами у справі, якщо ті про це клопотали. Водночас в адміністративних та господарських судах взагалі не зафіксовано випадків відхилення від цього правила.

У 98 % випадків суд не обмежував учасників судового засідання у праві виступати в судових дебатах (у засіданнях, де відбулися судові дебати).

У 97 % суд не здійснював моральний тиск на учасників процесу під час судового процесу і в 98 % випадків не ставився до однієї зі сторін більш прихильно у порівнянні з іншою.

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ В ЗАГАЛЬНИХ СУДАХ

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ

Спостерігачі оцінили загальний стан дотримання етичних норм та культури спілкування під час судового процесу з боку як суду, так і присутніх як бездоганний у 76 % випадків.

У 95 % випадків суд не допускав грубості, нетактовності, зневаги до учасників судового процесу і демонстрував зразкову поведінку. Однак були й протилежні випадки.

З анкет спостерігачів про місцеві загальні суди:

«Суддя достатньо жорстко зверталася до свідка, який від цього затинався» (цивільна справа).

«Вам плохо доходит? – так суддя відреагувала на прохання однієї зі сторін повторити те, що суддею було оголошено» (цивільна справа).

У 99 % суд не допускав висловлювань чи дій, що свідчать про вияв неповаги до людини за ознакою раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад чи інших форм дискримінації.

У 92 % випадків суддя не відволікався від судового процесу і слухав сторони уважно. Це помітно кращий показник, ніж в адміністративних (87%) та господарських судах (86%).

Учасники процесу дотримувалися етичних норм та культури спілкування у 93 % судових засідань. В окремих випадках спостерігачі фіксували порушення етичних норм та культури спілкування учасниками процесу. Лише в половині таких випадків суддя вживав відповідні заходи.

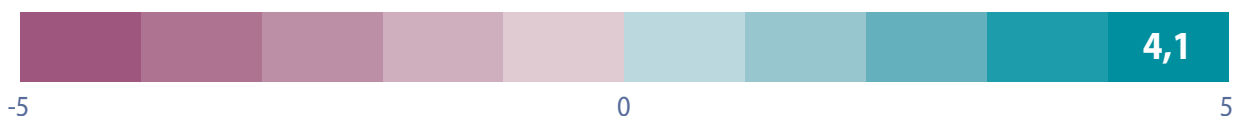
З анкет спостерігачів про місцеві загальні суди:

«Відповідач та його представник постійно перебували суддю та порушували порядок, суддя відповідно реагував з метою ведення процесу в межах вимог ЦПК».

«Обвинувачений ображав свідка, а суддя не зробив зауваження і не попередив про відповідальність».

«Особа, що притягувалася до адміністративної відповідальності, зневажливо ставилася до головуєчого, перебувала, намагалася керувати процесом, наголошувала головуєчому, що не личить голові суду розглядати справу про вчинення хуліганських дій».

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ В ЗАГАЛЬНИХ СУДАХ

ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ

За оцінками спостерігачів, суд вживав дієві заходи для примирення сторін лише у 61 % випадків там, де це було потрібно.

Лише у 20 % випадків судові засідання почалося вчасно або із затримкою до 5 хвилин. Що стосується випадків, коли заплановані для моніторингу судові засідання не відбулися, то, на жаль, анкета не включала запитання, у яких справах та в яких судах такі засідання мали відбутися.

ГОСПОДАРСЬКІ СУДИ

Спостерігачі програми відвідали **179 судових засідань** у господарських судах, з яких:

- **138 справ** – у судах першої інстанції;
- **33 справи** – в апеляційній інстанції;
- **8 засідань** – у касаційній інстанції (Вищий господарський суд України).

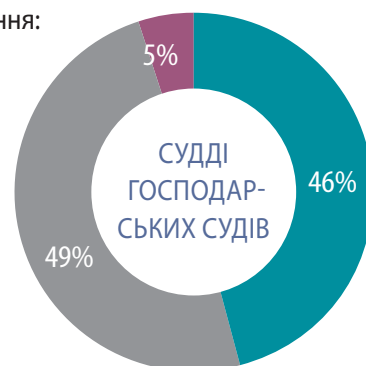
На час проведення моніторингу господарські суди розглядали лише господарські справи (здебільшого спори між юридичними особами), включаючи справи щодо банкрутства.

ДОТРИМАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПРАВИЛ ПРОЦЕСУ

На думку спостерігачів, судді господарських судів провели судові засідання:

- 👍 бездоганно у **46 %** випадків;
- ⊖ з окремими несуттєвими порушеннями – у **49 %** випадків;
- ⚠️ з грубими порушеннями правил судочинства та/або прав учасників процесу – у **5 %** випадків.

Загальне враження спостерігачів щодо дотримання процедури у господарських судах дещо краще, ніж у загальних судах, але порівняно з адміністративними судами відрізняється в гірший бік.

У **88 %** випадків суддя здійснював правосуддя у мантиї і з нагрудним знаком.

Судді господарських судів на основі документів перевіряли особу учасників процесу, які прибули на судові засідання, у 96 % випадків.

Таємниця нарадчої кімнати була дотримана у 91 % випадків. Це найнижчий показник порівняно з іншими судами.

З анкети спостерігача про апеляційний господарський суд:

«Під час судового процесу суд попросив сторони видалитися із зали судових засідань, оскільки суддям необхідно було порадитись (ще до видалення до нарадчої кімнати)».

ПУБЛІЧНІСТЬ

Розгляд справи суди, де проводилися спостереження, анонсували на сайті у **94 %** випадків. Хоча не завжди таке анонсування було повним і коректним. Справи було анонсовано на дошці оголошень суду рідше – у 79 % випадках. Це також найнижчий показник порівняно з іншими судами.

У 98 % випадків спостерігачам вдавалося потрапити до кімнати, де відбувався розгляд справи (зали судових засідань чи кабінету суду).

У 80 % випадків суд розглядав справу в залі судових засідань.

Лише у третині випадків (31 %) судді господарських судів не цікавилися, хто був присутнім на судовому засіданні, крім учасників процесу. Цей показник гірший, ніж в інших судах. Це може бути пов'язане з тим, що судді господарських судів не звикли до присутності на судових засіданнях інших осіб, окрім учасників процесу. Адже господарські справи набагато рідше викликають резонанс і суспільну зацікавленість, ніж інші категорії справ.

З анкет спостерігачів про господарські суди (різних рівнів і регіонів):

«Головуюча суддя у справі запитала, хто я такий, з боку якої сторони (при цьому перепитала у сторін – чи знають вони мене), встановила особу, записала П.І.Б. собі у блокнот та переглянула усі сторінки паспорту. Після цього дозволила бути присутнім на судовому засіданні з оголошенням мені прав та обов'язків слухача, дослівно: «Ви маєте право бути присутнім у судовому засіданні, але не вести ніяких записів, перешкоджати веденню судового засідання!». Після цього пересвідчилася, чи зрозуміло мені зміст сказаного».

«Секретар судового засідання відібрала у монітора паспорт для "введення даних у систему фіксації". Документи повернуто під час засідання».

«Секретар судового засідання допустила спостерігача до проведення судового слухання за умови, якщо зробить копію паспорту», «суд встановлював особу вільного слухача за паспортом і робив його копію».

«Перед початком засідання секретар, довідавшись, що у справі буде вільний слухач, зауважила, що той повинен був подати клопотання про дозвіл на перебування у судовому засіданні».

«У процесі розгляду суддя випитувала, хто я і яка причина моєї присутності, вказувала на мій обов'язок повідомити її. Перед виходом у нарадчу кімнату запитала, що я думаю по цій справі».

Господарський процесуальний кодекс на час моніторингу не містив прямої вимоги оголошувати, яка справа слухається, однак ця вимога впливала із загального принципу гласності господарського процесу (стаття 4). Відповідно до статті 74 Господарського процесуального кодексу, суддя зобов'язаний оголосити склад суду. У 89 % випадків, відкриваючи судові засідання, суд оголосив справу, яка слухається; у 71 % випадків головуючий на судовому засіданні оголосив склад суду.

У 97 % випадків спостерігачі не стикалися з перешкодами з боку суду для проведення аудіозапису судового засідання на диктофон.

У 94 % випадків, коли за результатами судового розгляду мало бути оприлюднене судові рішення, суд проголосив таке рішення публічно. Однак були випадки, коли суд не проголошував рішення, а лише коротко зазначав про його зміст.

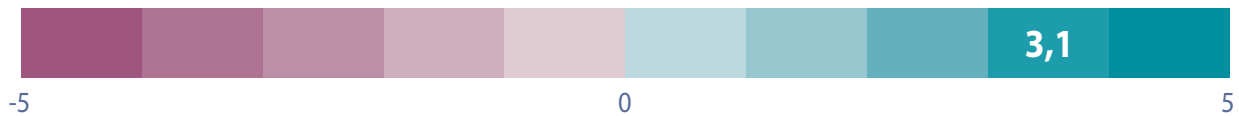

З анкет спостерігачів про господарські суди:

«Ухвалу про затвердження мирової угоди в судовому засіданні суд прилюдно не проголошував. Суд обмежився повідомленням, що мирову угоду суд затверджує, а письмовий примірник ухвали сторони отримують пізніше».

«Суддя зазначив, що буде написано ухвалу про задоволення заяви про скасування арешту».

ПУБЛІЧНІСТЬ У ГОСПОДАРСЬКИХ СУДАХ

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ

У 70 % випадків головуючий повідомив учасникам справи про право на відвід складу суду. Це помітно гірший показник, ніж у загальних та адміністративних судах.

У 99 % випадків спостерігачі не фіксували випадків ігнорування віку, загального рівня розвитку, психічного і фізичного стану учасників процесу під час роз'яснення їм процесуальних прав.

У 99 % справ суд заслуховував думку учасників судового процесу, коли це передбачено процесуальним законом.

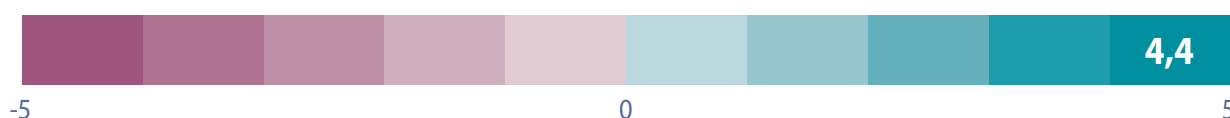
Суд приділяв увагу аргументам або клопотанням учасників справи, і якщо їх відхиляв, то робив це вмотивовано, у 98 % випадків.

У 100 % випадків судді господарських судів давали можливість учасникам процесу ознайомитися з доказами, іншими документами у справі, якщо ті про це клопотали.

Правила господарського судочинства на час проведення моніторингу не передбачали стадії судових дебатів, тому показник щодо забезпечення рівного права виступу в дебатах тут не вимірювався.

У 98 % випадків суд не здійснював моральний тиск на учасників процесу під час судового процесу і в 95 % випадків не ставився до однієї зі сторін більш прихильно у порівнянні з іншою. До речі, за останнім показником у господарських судів гірший результат, ніж у загальних судів (98 %) та адміністративних (99 %).

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ В ГОСПОДАРСЬКИХ СУДАХ

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ

Спостерігачі оцінили загальний стан дотримання етичних норм та культури спілкування під час судового процесу з боку як суду, так і присутніх як бездоганний у 79 % випадків.

У 94 % випадків суд не допускав грубості, нетактовності, зневаги до учасників судового процесу і демонстрував зразкову поведінку.

У багатьох справах монітори зафіксували порушення суддею етичних норм чи культури спілкування.

З анкет спостерігачів про господарські суди (різних рівнів і регіонів):

«Упродовж засідання суддя ... декілька разів втрачала самоконтроль через некомпетентність ліквідатора, починала підвищувати голос, нервувати або посміхатись».

«Суддя перебивала сторони, не даючи можливість закінчити думку, відволікалась на розмови з секретарем, переглядала документи».

«З моменту, коли представник відповідача встав, щоб висловити свою позицію, судді його перебивали ніби своїми уточненнями, проте йому взагалі спочатку не давали сказати слова... І загалом те, як судді говорили – з криком та зневагою, не свідчило про дотримання етичних норм».

«Суддя допускав висловлювання, недоречні у судовому процесі [...]. На зауваження представника позивача, що минуле судове засідання було відкладено з метою направлення судом запиту, суддя відповів: "Це не моя робота, треба було дівчатам нагадати і проініціювати, я повинен слухати вас, а не робити запити. Пишемо ухвалу про скасування арешту. Я з вас ще витягувати докази не збираюсь. Підете в апеляцію, будете там розказувати академікам, кандидатам, а нам тут не має коли займатись цим ділом"».

Монітори не зафіксували жодного випадку, коли б суддя господарського суду допустив висловлювання чи дії, що свідчать про вияв неповаги до людини за ознакою раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад чи інших форм дискримінації.

У 86 % випадків суддя не відволікався від судового процесу і слухав сторони уважно. У решті справ спостерігачі зафіксували, як судді відволікалися від судового процесу або слухали не уважно. Здебільшого це судді колегій, які відволікалися на власні мобільні телефони.

3 анкет спостерігачів про господарські суди (різних рівнів і регіонів):

«Під час ведення засідання та вивчення клопотання представника позивача суддя відволіклася на телефонну розмову зі сторонньою особою».

«Суддя відповідав на телефонні дзвінки під час засідання двічі».

«Пояснення позивача суддя не слухав, писав щось у телефоні».

Учасники процесу дотримувалися етичних норм та культури спілкування у 91 % судових засідань. В окремих випадках спостерігачі вказали на порушення з боку учасників процесу, що полягало в занадто емоційній поведінці сторін.

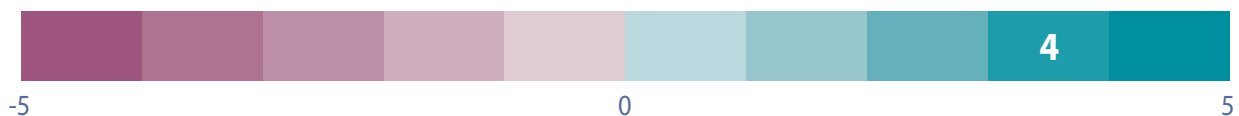
3 анкет спостерігачів про господарські суди:

«Були допущені порушення етичних норм з боку представника позивача, а також вчинення дій, що перешкоджали подальшому розгляду справи (представник залишив залу судового засідання)».

«Представники позивача та вільні слухачі виявляли неповагу (одного разу була і погроза від вільного слухача на адресу представника відповідача та суду), постійно робили репліки, але суддя, на мій погляд, не вживав достатніх заходів для запобігання цим діям».

Це навіть дещо гірші показники, ніж в інших судах. У господарських судах зазвичай беруть участь представники сторін, а не самі сторони, тож рівень емоційного напруження мав би бути нижчим. Цей результат можна пояснити або похибкою (різниця між оцінками судів різних юрисдикцій за цими показниками становить від 1 до 6 відсотків), або тим, що в цих процесах здебільшого беруть участь правники, і може виникати більше ситуацій непорозумінь внаслідок різного тлумачення закону сторонами та судом.

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ В ГОСПОДАРСЬКИХ СУДАХ

ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ

За оцінками спостерігачів, суд вживав дієві заходи для примирення сторін у 89 % випадків там, де це було потрібно. Цей показник помітно вищий, ніж в інших судах. Можна припустити, що це наслідок того, що до середини 2001 року в господарських судах (тоді ще арбітражних) діяв принцип «арбітрування», відповідно до якого арбітражний суд був зобов'язаним сприяти досягненню угоди між сторонами. Незважаючи на вилучення цього принципу, традиція схилати сторони до примирення могла залишитися.

Лише у 17 % випадків судові засідання почалося вчасно або із затримкою, що не перевищувала 5 хвилин. Таким чином, пунктуальність суддів господарських судів є меншою, ніж в інших судах. Нерідко спостерігачі звертали увагу на затримання початку розгляду справи в окремих випадках більше ніж на одну годину – це стосувалося господарських судів усіх інстанцій.

АДМІНІСТРАТИВНІ СУДИ

Спостерігачі відвідали **206 судових засідань** в адміністративних судах, з яких:

- **138 засідань** – в окружних адміністративних судах;
- **60 засідань** – в апеляційних адміністративних судах;
- **8 засідань** – у Вищому адміністративному суді України.

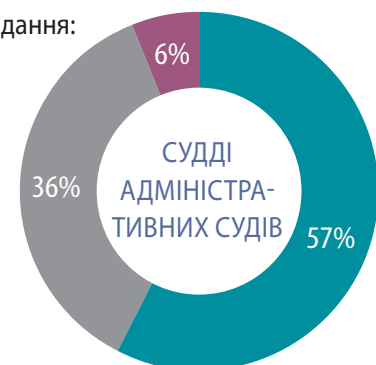
На час проведення моніторингу адміністративні суди розглядали лише адміністративні справи, тобто спори з органами влади. Однак деякі категорії адміністративних справ розглядалися місцевими загальними судами як адміністративними (при підготовці цього розділу ці справи не бралися до уваги).

ДОТРИМАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПРАВИЛ ПРОЦЕСУ

На думку спостерігачів, судді адміністративних судів провели судові засідання:

- 👍 бездоганно у **57 %** випадків;
- ⊖ з окремими несуттєвими порушеннями – у **36 %** випадків;
- ⚠️ з грубими порушеннями правил судочинства та/або прав учасників процесу – у **6 %** випадків.

Загальне враження спостерігачів щодо дотримання процедури у адміністративних судах значно краще, ніж у загальних та господарських судах.

У 92 % випадків суддя здійснював правосуддя у мантиї і з нагрудним знаком.

Судді адміністративних судів на основі документів перевіряли особи учасників процесу, які прибули на судові засідання, у 98 % випадків.

Таємниця нарадчої кімнати була дотримана у 99 % випадків. Це найкращі показники порівняно з іншими судами. Однак в окремих випадках нарадчою кімнатою слугувала зала судових засідань, тому учасники процесу та присутні мали виходити в коридор.

З анкет спостерігачів про адміністративні суди:

«Оскільки справа розглядалась в кабінеті судді, який складається з двох приміщень, секретар судового засідання під час видалення судді до нарадчої кімнати змінювала табличку на вході в обидва приміщення на "Нарадча кімната" і залишалася там».

«Оскільки справа розглядалась в кабінеті судді, для забезпечення таємниці нарадчої кімнати учасники процесу мали вийти в коридор».

ПУБЛІЧНІСТЬ

Розгляд справи суди анонсували на сайті у 96 % випадків, де проводилися спостереження. Хоча не завжди таке анонсування було повним і коректним. Справи було анонсовано на дошці оголошень суду рідше – у 91 % випадках.

В окремих випадках спостерігачі зауважили, що анонсування справ здійснено без зазначення часу початку розгляду справи або із зазначенням такого часу, як «00 год.: 00 хв.», або без адреси місцезнаходження суду.

З анкети спостерігача про адміністративний суд:

«Суд має два корпуси, які розташовані на далекій відстані, в різних куточках міста. Це вдалось зрозуміти лише згодом, адже на сайті в списку призначених справ не зазначено місце розгляду справи. Список справ має загальний вигляд, без адреси. Під кутом зору доступності, обмежена інформація створює перешкоди вільно потрапити на засідання. Саме за таких обставин не вдалось потрапити на деякі призначені справи».

У 99 % випадків спостерігачам вдавалось потрапити до кімнати, де відбувався розгляд справи (зали судових засідань чи кабінету суду). Тобто доступ до зали засідання для всіх охочих був безперешкодним, при цьому в окремих випадках спостерігачі зафіксували неможливість потрапити до зали судових засідань всіх охочих через те, що справа слухалася в кабінеті судді.

З анкет спостерігачів про адміністративні суди:

«Під час судового засідання порушено засади гласності та відкритості судового процесу, треті особи не мали можливості потрапити до кабінету судді, оскільки він був замалий для всіх охочих бути присутніми. При цьому, в суді були вільними більш просторі зали».

«Судовий розпорядник намагався уточнити у сторін перед судовим засіданням, чи вони не заперечують проти участі вільних слухачів».

У 86 % випадків суд розглядав справи в залі судових засідань. В інших випадках – у кабінеті судді. У деяких анкетах спостерігачі зафіксували, що під час судового засідання у кабінеті судді щонайменше одна зала судового засідання була вільною.

У 98 % випадків, відкриваючи судові засідання, суд оголосив справу, яка слухається; у 94 % випадків головуєчий на судовому засіданні оголосив склад суду.

У 99 % випадків спостерігачі не стикалися з перешкодами з боку суду для проведення аудіозапису судового засідання на диктофон.

Майже у 100 % випадків, коли за результатами судового розгляду мало бути оприлюднене судові рішення, суд проголосив таке рішення публічно. Це також найкращі показники порівняно з іншими судами. Однак в одній справі спостерігач зафіксував такий випадок.

3 анкети спостерігача про адміністративний суд:

«Суддя сказав, що видаляється для постановлення ухвали на 30-40 хвилин, але залишився і відпустив сторони, домовившись з ними про повідомлення про розгляд справи телефоном».

Однак у 61 % випадків судді адміністративних судів не цікавилися, хто був присутнім на судовому засіданні, крім учасників процесу. У кожній десятій справі суд встановлював особи присутніх за документами. Це гірше, ніж у загальних судах, але помітно краще, ніж у господарських судах.

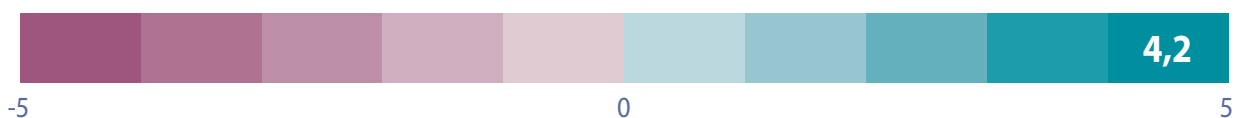

3 анкет спостерігачів про адміністративні суди:

«Встановивши особу монітора за паспортом, секретар суду залишила паспорт у себе до кінця судового засідання».

«Суддя за документами встановлювала особу, що присутня на судовому засіданні (вільного слухача), задавала багато питань, з'ясовуючи детально мету візиту. Крім того, суддя змусила мене під протокол представлятися та зачитала мені мої права, а також попередила про відповідальність за можливі порушення. Також, у залі немає окремих місць для вільних слухачів».

ПУБЛІЧНІСТЬ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДАХ

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ

У 86 % випадків головуєчий повідомив учасникам справи про право на відвід складу суду.

У 99 % випадків спостерігачі не фіксували випадків ігнорування віку, загального рівня розвитку, психічного і фізичного стану учасників процесу під час роз'яснення їм процесуальних прав. Однак такі випадки траплялися рідше, ніж у загальних та господарських судах.

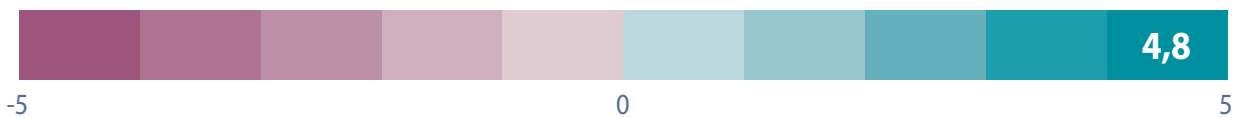
В усіх справах суд заслуховував думку учасників судового процесу, коли це передбачено процесуальним законом.

Суд приділяв увагу аргументам або клопотанням учасників справи, і якщо їх відхиляв, то робив це вмотивовано, у 98 % випадків.

У 100 % випадків судді адміністративних судів давали можливість учасникам процесу ознайомитися з доказами, іншими документами у справі, якщо ті про це клопотали.

Спостерігачі не зафіксували жодного випадку обмеження судом учасників справи у праві виступати в судових дебатах (у засіданнях, де відбулися судові дебати), жодного випадку морального тиску на учасників процесу протягом слухання, і в 99 % випадків неупереджено ставилися до сторін.

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДАХ

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ

Спостерігачі оцінили загальний стан дотримання етичних норм та культури спілкування під час судового процесу з боку як суду, так і присутніх як бездоганний у 84 % випадків.

Спостерігачі зафіксували три випадки допущення грубості, нетактовності з боку суду, а також не зафіксували жодного випадку, коли б суддя адміністративного суду допустив дискримінаційні висловлювання чи дії.

З анкети спостерігача про адміністративний суд:

«У залі судового засідання був присутнім ще один вільний слухач – мати відповідача. На її адресу головуюча допустила неетичне і грубе висловлювання російською мовою, а саме: “Вы здесь никто, поэтому сидите и молчите”».

У 87 % випадків суддя не відволікався від судового процесу і слухав сторони уважно. У низці справ спостерігачі зафіксували, що судді відволікалися від судового процесу або слухали не уважно (здебільшого це судді колегії). В окремих випадках спостерігачі повідомили, що судді відволікалися на працівників суду, які заходили до зали судового засідання для вирішення питань або подання документів на підпис.

З анкети спостерігача про адміністративний суд:

«Суддя постійно жувала гумку, що було неприйнятно і недопустимо, щось читала, не слухала сторони. Інший суддя не слухав сторони, не задавав питань, займався своїми справами, гортав папери, читав, дивився у вікно».

«Судове засідання проходило у досить швидкому темпі, оскільки було багато призначених справ до розгляду, головуючий суддя спілкувався досить тихо, його було ледь чути. ... Головуючий суддя проводить судові слухання, а інші професійні судді "засинають", сидючи на своїх стільцях».

Учасники процесу дотримувалися етичних норм та культури спілкування у 95 % судових засідань. В окремих випадках спостерігачі зазначили про порушення з боку учасників процесу. Здебільшого суди не вживали заходів до порушників порядку під час судового засідання.

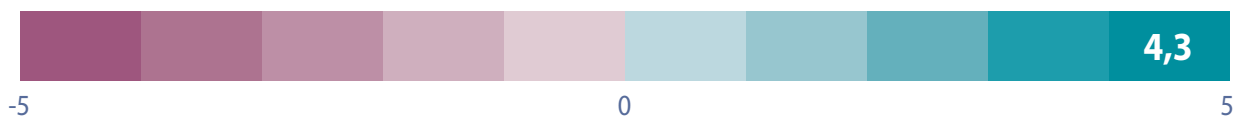
3 анкет спостерігачів про адміністративні суди:

«Позивач неодноразово перебував представника відповідача та суддю, однак суддя не реагувала».

«Позивач постійно наголошував, яким чином має діяти суд, які рішення приймати і постійно погрожував відводом. Коли суддя почала задавати питання, позивач, не дослухавши питання до кінця, перейшов на підвищений тон, знову погрожуючи відводом».

«Під час перебування судді в нарадчій кімнаті на мою [спостерігача] адресу лунали погрози від позивача (представник південного оперативного командування) щодо настання негативних наслідків для мене».

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДАХ

ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ

За оцінками спостерігачів, судді адміністративних судів не вживали дієвих заходів для примирення сторін. Цей показник різко відрізняється від інших судів. Можна припустити, що причиною цього є неготовність представників державних органів йти на примирення.

У 20 % випадків судове засідання почалося вчасно або із затримкою, що не перевищувала 5 хвилин. Нерідко спостерігачі звертали увагу на затримання початку розгляду справи в окремих випадках на одну годину й більше.

3 анкет спостерігачів про адміністративні суди:

«... суддя ... затягував початок слухання та змусив людей похилого віку, а також жінок з дітьми чекати початку (стоячи!) з 09:10 до 11:44».

«Засідання почалося на 3.5 години пізніше, ніж було заплановано».

СУДИ РІЗНИХ ІНСТАНЦІЙ

Під час моніторингу судових процесів спостерігачі відвідали:

- **955 (68 %) судових засідань** у судах першої інстанції;
- **390 (28 %) судових засідань** апеляційної інстанції;
- **55 судових засідань (4 %)** у трьох вищих спеціалізованих судах та Верховному Суді України.

За результатами моніторингу встановлено, що чим вища інстанція, тим менше порушень виявляли спостерігачі.

ДОТРИМАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПРАВИЛ ПРОЦЕСУ

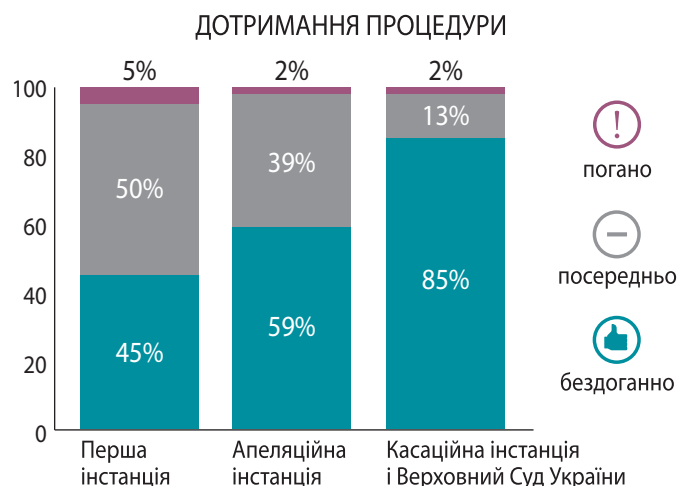

За оцінками спостерігачів, судові засідання було проведено бездоганно:

- у судах першої інстанції – у **45 %** випадків;
- апеляційної інстанції – **59 %**,
- касаційній інстанції та Верховному Суді – **85 %**.

При цьому грубі порушення спостерігачі виявили у **5 %** справ, розглянутих у першій інстанції, і у **2 %** справ, розглянутих у вищих інстанціях.

Також у судах першої інстанції зафіксована найбільша кількість випадків здійснення правосуддя без мантиї чи нагрудного знаку – у 16 % відвіданих судових засідань. У судах апеляційної інстанції зафіксовано недотримання вимог щодо здійснення правосуддя без мантиї або нагрудного знаку у 9 % випадків. На відміну від судів нижчого рівня, у Верховному Суді України та вищих спеціалізованих судах усі судді, що здійснювали правосуддя, були одягнуті у мантию та мали нагрудний знак.

ПУБЛІЧНІСТЬ

Справи було анонсовано:

на сайті:

- у 93 % випадків, де проводилися спостереження, у судах першої інстанції;
- у 98 % випадків – у судах апеляційної інстанції;
- у 100 % випадків – вищих спеціалізованих судах і Верховному Суді України.

на дошці оголошень суду:

- у 73 % випадках – у судах першої інстанції;
- у 93 % – у судах апеляційної інстанції;
- у 98 % – у судах вищого рівня.

Щоправда, у вищих судах існує практика, коли усі справи призначаються на одну й ту саму годину, що ускладнило спостерігачам відвідування тих судових засідань, на які вони хотіли потрапити. Адже за такого способу повідомлення про судові засідання спостерігачі не можуть планувати свій час. Подібні незручності виникають і в сторін судового процесу та їхніх представників, які іноді проводили в суді цілий день.

Крім того, лише у 75 % випадків інформація про судові засідання на дошці оголошень була коректною у судах першої інстанції та у 86 % випадків в апеляційних судах.

У 98 % випадків спостерігачі потрапили до кімнати, де відбувався розгляд справи, в першій інстанції; у 99 % – в апеляційній інстанції, 100 % – у судах вищого рівня.

Найбільша проблема у судах касаційної інстанції пов'язана з тривалим очікуванням на вході до приміщення суду. Так, один із спостерігачів повідомив, що йому довелося чекати півгодини на вході до приміщення Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, перш ніж судовий розпорядник провів його до приміщення суду. Наші спостерігачі не отримали жодних зрозумілих пояснень причин очікування судового розпорядника на вході до приміщення суду.

У 74 % випадків суд першої інстанції розглядав справи в залі судових засідань, водночас суди вищих інстанцій розглядали справи лише в залі судових засідань.

Судді не цікавилися, хто був присутнім на судовому засіданні, крім учасників процесу:

- у 62 % випадків – у першій інстанції;
- у 74 % – в апеляційній інстанції;
- у 83 % – в судах вищого рівня.

Суди, відкриваючи судові засідання, оголосили справу, яка слухається:

- у 88 % випадків – у першій інстанції;
- у 95 % – в апеляційній інстанції;
- у 96 % – суди вищого рівня.

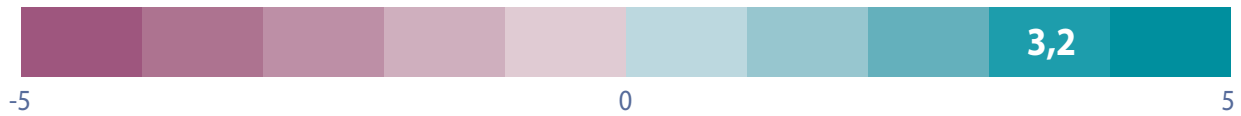
Щодо оголошення головуючим на судовому засіданні складу суду, то цю вимогу дотримано:

- у 74 % випадків – у першій інстанції;
- у 93 % – в апеляційній інстанції;
- у 96 % – суди вищого рівня.

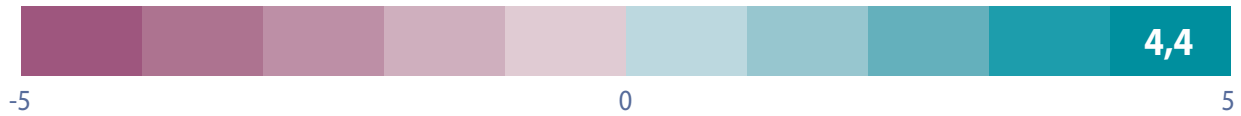
Суди першої інстанції публічно проголосили судові рішення у 90 % судових засідань, де таке рішення за законом мало бути проголошено, а суди вищих інстанцій – у 100 % випадків. У 4 % випадків щодо апеляційної інстанції спостерігачі зазначили, що кінцеве судові рішення було проголошене нечітко чи незрозуміло.

Водночас, щодо касаційної інстанції спостерігачі повідомили про те, що головуючий оголосив судові рішення занадто тихо і недостатньо чітко лише в одному випадку.

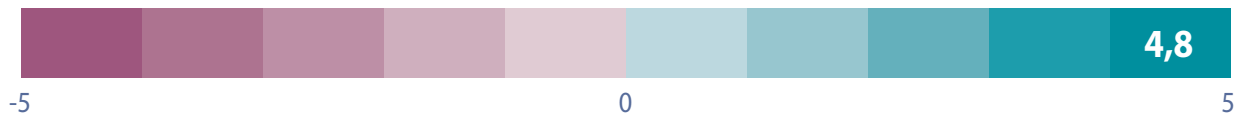
ПУБЛІЧНІСТЬ У ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ

ПУБЛІЧНІСТЬ В АПЕЛЯЦІЙНІЙ ІНСТАНЦІЇ

ПУБЛІЧНІСТЬ У КАСАЦІЙНІЙ ІНСТАНЦІЇ

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ

У 99 % випадків у судах першої та апеляційної інстанцій не зафіксоване більш прихильне ставлення суду до однієї сторони у порівнянні з іншою. У судах касаційної інстанції більш прихильне ставлення суду до однієї сторони у порівнянні з іншою виявлене лише в одному випадку.

В абсолютній більшості справ не зафіксовано браку уваги суддів до аргументів чи клопотань однієї зі сторін чи третіх осіб у справі чи відхилення їх без належного аргументування. Водночас у майже 5 % справ у судах апеляційної інстанції такі проблеми все ж є. На рівні місцевих судів цей показник складає лише 2 %, а у вищих судах таких випадків не виявлено взагалі.

Практично відсутні порушення щодо обмеження сторін у праві виступати у судових дебатах або ознайомитися з доказами чи іншими документами у справі. Ці права дотримуються у судах усіх інстанцій. В апеляційних судах, щоправда, зафіксовані випадки встановлення судом обмежень права виступу в судових дебатах у 3 % випадків.

Не виявлено також і випадків надання невинуватених переваг одній стороні порівняно з іншою.

Щодо роз'яснення права на відвід, то цю вимогу дотримано в судах першої інстанції – у 77 % випадків, апеляційної інстанції – 88 %, судах вищого рівня – 94 %.

Спостерігачі зазвичай не фіксували випадків ігнорування суддями віку, загального рівня розвитку, психічного і фізичного стану учасників процесу під час роз'яснення їм процесуальних прав: в судах першої інстанції – у 94 % випадків, апеляційної інстанції – у 95 %, судах вищого рівня – у 100 %.

Щодо заслуховування думки учасників судового процесу в усіх випадках, коли заслуховування такої думки передбачено законом, ця вимога була дотримана в судах першої і апеляційної інстанцій – у 98 % випадків, судах вищого рівня – у 100 %.

Суди першої інстанції надавали можливість учасникам процесу ознайомитися з доказами, іншими документами у справі, якщо ті про це клопотали, у 93 % випадків, апеляційної інстанції – у 97%. У судах вищого рівня монітори не фіксували порушень цього права.

Несподіваним є результат спостереження за таким критерієм, як «відсутність морального тиску на учасників процесу протягом судового засідання». Тут закономірність протилежна – чим вища інстанція, тим більше порушень виявлено: у судах першої інстанції – порушення зафіксовано у 2 % випадків, в апеляційній інстанції – у 3%, а у судах вищого рівня – у 8%.

Щодо неупередженого ставлення суду до сторін, ця вимога була дотримана в судах першої і вищих інстанцій – у 98 % випадків.

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ

Спостерігачі оцінили загальний стан дотримання етичних норм та культури спілкування під час розгляду справ як бездоганний у судах першої інстанції 78% випадків, у судах апеляційної інстанції – у 75 %, у судах вищого рівня – у 92 %.

Найбільша кількість справ, у яких зафіксовано відволікання суддів від судового процесу або неухважність суддів до виступів сторони (сторін), спостерігалася в апеляційній інстанції – близько 12 %. Найчастіше це пов'язано з діяльністю суддів, які входили до складу колегії і під час судового процесу нерідко переглядали матеріали інших справ або займалися справами, не пов'язаними з судовим розглядом. Цікаво, що у судах касаційної інстанції таких випадків не виявлено, а в судах першої інстанції судді відволікалися від судового процесу або неухважно слухали сторони у 7 % випадків.

Майже у 5 % справ у судах усіх рівнів спостерігачі фіксували ознаки грубості, нетактовності, зневаги до учасників судового процесу або будь-якої іншої некоректної поведінки з боку суддів. Цей показник однаковий у судах різних інстанцій.

Також приблизно у 5 % справ у судах усіх інстанцій сторони або інші учасники судового процесу демонстрували некоректну поведінку під час процесу. За цим показником не виявлено будь-яких особливостей залежно від інстанції.

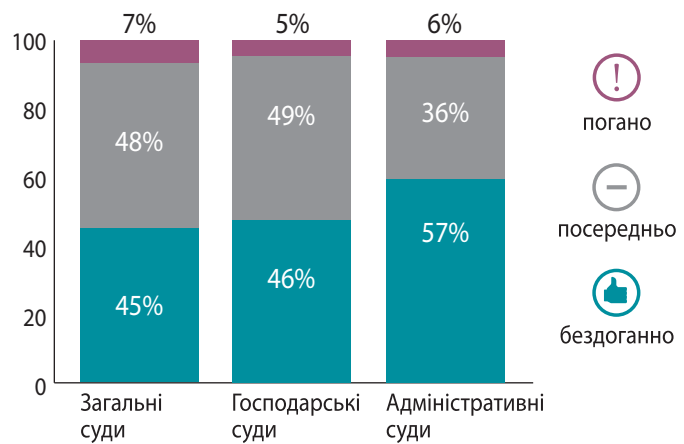
ВИСНОВКИ

За результатами моніторингу можна відзначити, що адміністративні суди частіше дотримуються процедури, ніж загальні та господарські суди.

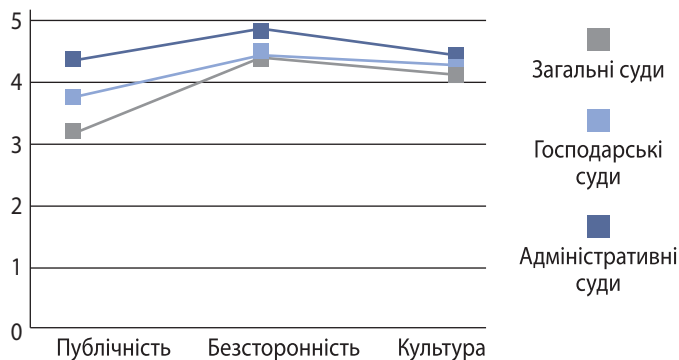
Так само адміністративні суди продемонстрували кращі показники публічності, безсторонності і культури ведення судового процесу. Важливо зазначити, що господарські суди найменше готові до публічності судового процесу.

Попри певні стереотипи щодо «елітарності» господарських судів анкети спостерігачів не підтвердили, що судді цих судів та учасники процесу демонструють кращі стандарти поведінки, ніж в інших судах.

ДОТРИМАННЯ ПРОЦЕДУРИ

ДОТРИМАННЯ СУДАМИ ПРИНЦИПІВ ПУБЛІЧНОСТІ, БЕЗСТОРОННОСТІ І РІВНОСТІ ТА КУЛЬТУРИ ВЕДЕННЯ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Проявилася разюча відмінність у застосуванні судами різних юрисдикцій заходів щодо примирення сторін. За оцінками спостерігачів, загальні суди вживали дієві заходи для примирення сторін у 61 % випадків там, де це було потрібно. Господарські суди вживали такі заходи у 89 % випадків. Водночас в адміністративних судах спостерігачі не фіксували таких випадків, попри існування цього інституту у відповідному процесуальному законі. Цей феномен потребує додаткової перевірки (наприклад, шляхом перевірки ефективності заходів щодо примирення за допомогою

реєстру судових рішень чи судової статистики) і дослідження. У разі підтвердження цього висновку досвід господарських судів щодо примирення може бути цікавим для поширення в судах інших юрисдикцій.

Чим вищою була інстанція, тим менше порушень фіксували спостерігачі.

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ В РОЗРІЗІ ЮРИСДИКЦІЙ

ЦИВІЛЬНІ СПРАВИ

Протягом моніторингу спостерігачі відвідали **344 судові засідання** в судах по усій території України, де відбувався розгляд цивільних справ:

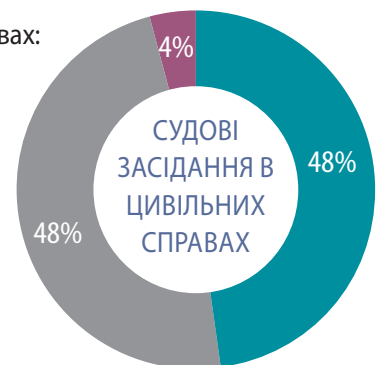
- у судах першої інстанції – **204 засідання**;
- в апеляційних судах – **132 засідання**,
- у Верховному Суді України – **8 засідань**.

ДОТРИМАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПРАВИЛ ПРОЦЕСУ

На думку спостерігачів, судді провели судові засідання в цивільних справах:

- бездоганно – у **48 %** випадків;
- з окремими несуттєвими порушеннями – у **48 %** випадків;
- з грубими порушеннями правил судочинства та/або прав учасників процесу – у **4 %** випадків.

Тобто загальне враження щодо дотримання процедури в цивільних справах у спостерігачів приблизно таке ж, як і у кримінальних та господарських справах.

Так, у 82 % випадків суддя здійснював правосуддя у мантиї і з нагрудним знаком. Разом зі справами про адміністративні проступки це найнижчий показник. Судді не використовують мантию і нагрудний знак здебільшого, коли розглядають справу у кабінеті судді, а не в залі судових засідань.

З анкети спостерігача про цивільну справу:

«Суддя була без мантиї, нагрудного знаку. Розгляд був схожий на звичайну бесіду, без фіксації, з порадою написати заяву на зменшення штрафних санкцій».

Судді на основі документів перевіряли особи учасників процесу, які прибули на судові засідання в цивільних справах, у 94 % випадків.

Таємниця нарадчої кімнати була дотримана у 95 % випадків. Оскільки у більшості випадків функції нарадчої кімнати виконували кабінети суддів, то відповідно це сприяло порушенню таємниці нарадчої кімнати.

З анкет спостерігачів про цивільні справи:

«Під час перебування судді у нарадчій кімнаті до його службового кабінету весь час входили і виходили люди».

«Суддя, перебуваючи у нарадчій кімнаті, залишився у кабінеті разом із секретарем судового засідання».

ПУБЛІЧНІСТЬ

Розгляд цивільних справ суди анонсували на сайті у 98 % випадків, де проводилися спостереження. Хоча не завжди таке анонсування було повним і коректним. У 4 % інформація була подана з вадами, такими як: анонсовано інший склад суду, некоректно відображено суть справи, подана інформація про інше приміщення суду, а не те, в якому слухалася справа.

Справи було анонсовано на дошці оголошень суду рідше – у 87 % випадках. Це кращі показники, ніж в інших категоріях справ (лише адміністративні справи краще анонсувалися на дошці оголошень). Водночас у 2 % випадків інформація про справу була некоректною.

Загальна тенденція: якщо справа не оголошена на дошці суду, інформація про неї переважно є на сайті суду. Лише в 1 % випадків інформація про цивільні справи була відсутня і на дошці оголошень суду, і на сайті відповідного суду.

3 анкети спостерігача про цивільну справу:

«Засідання в цього судді проводяться не за списком на сайті чи на стенді суду, а взагалі невідомо яким чином. На одне таке засідання я захотіла потрапити, але мене секретар попросила зачекати. Після цього запросила, але суддя зауважив, що сторона проти розгляду справи у присутності сторонніх осіб. Мені довелося вийти, так і не отримавши належного обґрунтування».

У 98 % випадків спостерігачам вдавалося потрапити до кімнати, де відбувався розгляд цивільної справи (зали судових засідань чи кабінету суду). Однак у низці справ спостерігачі стикнулися з перешкодами участі у відкритих судових засіданнях.

3 анкети спостерігача про цивільну справу:

«Секретар грубо відповіла на моє бажання бути присутньою вільним слухачем, закрила переді мною двері та зовсім не відповіла, де проходитиме засідання в голови суду. Мені довелося самотійно спостерігати за сторонами та зайти разом з ними на засідання. Секретар знову на мене грубо викрикнула, що я не є стороною у справі, а тому без дозволу судді (а саме голови суду) не можу бути присутньою. Тому мені довелося з порогу кабінету, де були вже присутні сторони, спитати дозвіл у судді – суддя не заперечив».

У 73 % випадків суд розглядав цивільну справу в залі судових засідань.

У кожній п'ятій справі, що слухалася в кабінеті, спостерігачі помітили наявність вільних залів судових засідань.

3 анкети спостерігача про цивільну справу:

«Справа розглядалася в кабінеті судді, однак суд має достатньо судових зал, частина з яких були вільними під час розгляду справи».

У більшості випадків (70 %) судді не цікавилися, хто був присутнім на судовому засіданні у цивільній справі, крім учасників процесу. Цей показник набагато кращий, ніж в інших категорій справ (крім криміналь-

них). В інших справах судді усно запитували про те, хто присутній у судовому засіданні. У 3 % справ судді встановлювали інших осіб, присутніх на відкритому судовому засіданні, за документами.

З анкети спостерігача про цивільну справу:

«Щодо участі вільного слухача – суддя не перешкоджала участі у засіданні, проте двічі перепитувала, від кого із сторін я прийшла, коли зрозуміла, що я просто вільний слухач – представник громадськості (як я їй зазначила) – почала уточнювати, чому саме на це засідання я прийшла, чому конкретно до неї, а не до когось з інших суддів, а також перевірила особисто мій паспорт. Після цього вказала на місце, де я можу сісти. Але весь розгляд пильно на мене дивилася. Після завершення засідання я (монітор) виходила першою, оскільки сиділа біля дверей, суддя цим скористалася і попросила сторін залишитися, представники сторін вийшли з кабінету через 12 хвилин».

У 91 % випадків, відкриваючи судові засідання, суд оголосив справу, яка слухається; у 83 % випадків головуючий на судовому засіданні оголосив склад суду.

У 99 % випадків спостерігачі не стикалися з перешкодами з боку суду для проведення аудіозапису судового засідання на диктофон.

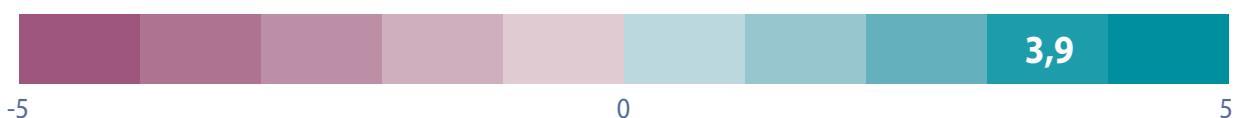
У 99 % випадків, коли за результатами судового розгляду мало бути оприлюднене судові рішення, суд проголосив таке рішення публічно. Найчастіше судді проголошували лише вступну і резолютивну частини судового рішення. Водночас спостерігачі висловлювали зауваження до способу проголошення судового рішення.

З анкети спостерігача про цивільну справу:

«Суддя оголосив рішення так, що його зміст неможливо було розібрати взагалі».

ПУБЛІЧНІСТЬ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ

У 73 % випадків головуючий повідомив учасникам цивільної справи про право на відвід складу суду.

У 92 % випадків спостерігачі не фіксували випадків ігнорування віку, загального рівня розвитку, психічного і фізичного стану учасників процесу під час роз'яснення їм процесуальних прав.

У 96 % справ суд заслуховував думку учасників цивільного процесу, коли це передбачено процесуальним законом.

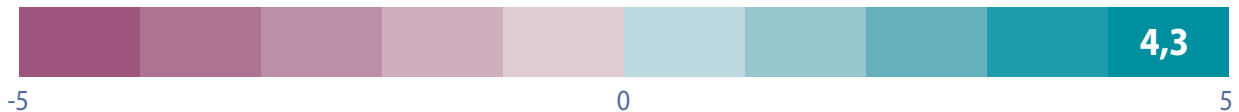
Суд приділяв увагу аргументам або клопотанням учасників справи, і якщо їх відхиляв, то робив це вмотивовано, у 96 % випадків.

У 96 % випадків суддя давав можливість учасникам процесу ознайомитися з доказами, іншими документами у справі, якщо ті про це клопотали.

У 96 % випадків суд не обмежував учасників судового засідання у праві виступати в судових дебатах (у засіданнях, де відбулися судові дебати).

У 96 % суд не здійснював моральний тиск на учасників цивільного процесу протягом судового засідання і не ставився до однієї зі сторін більш прихильно у порівнянні з іншою.

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ

Спостерігачі оцінили загальний стан дотримання етичних норм та культури спілкування під час цивільного процесу з боку як суду, так і присутніх як бездоганний у 71 % випадків. Це найнижчий показник порівняно з іншими юрисдикціями.

У 91 % випадків суд не допускав грубості, нетактовності, зневаги до учасників судового процесу і демонстрував зразкову поведінку. Однак були й протилежні випадки.

3 анкети спостерігача про цивільну справу:

«Суддя кричала на сторони».

У 99 % випадків суд не допускав висловлювань чи дій, що свідчать про вияв неповаги до людини за ознакою раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад чи інших форм дискримінації.

У 89 % випадків суддя не відволікався від судового процесу і слухав сторони уважно.

3 анкет спостерігачів про цивільні справи:

«Головуюча слухала уважно, решта [суддів] за ноутбуками займалась своїми справами».

«Судді слухали представників неухважно. Фактично від самого початку слухання постійно спілкувались між собою. Їх спілкування було настільки голосним, що навіть перебивало пояснення представників. Так, коли представник позивача обґрунтовував свою позицію, колеґія суддів взагалі його не слухала. Зрозумівши це, представник позивача, не закінчивши обґрунтування, зробив паузу, щоб на нього звернули увагу судді. Натомість, головуєча, не відриваючись від жвавої дискусії із своїми колеґами та не дослухавши представника позивача, автоматично запитала думку представника апелянта. Проте дискусія між суддями була знову ж таки настільки інтенсивною і голосною, що вони взагалі не почули і не помітили виступу представника апелянта».

Учасники цивільного процесу дотримувалися етичних норм та культури спілкування у 93 % судових засідань.

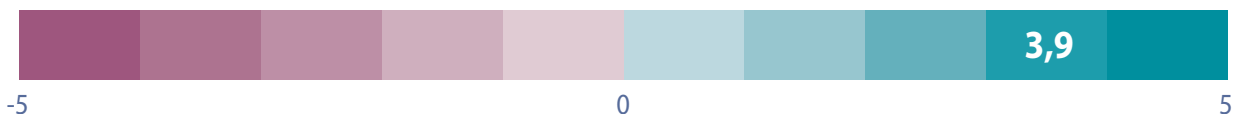
З анкет спостерігачів про цивільні справи:

«Сторони відкрито сварилися між собою, не зважаючи на суддю. Відповідачі допускали дискримінаційні висловлювання, суд цьому не перешкоджав».

«Позивач та відповідач багато разів перебивали один одного. Суддя їх заспокоював. Відповідач відповідала суду сидячи, суддя не реагував. У відповідача дзвонив мобільний телефон (гучна мелодія), суддя не реагував».

Загалом показники за цими критеріями в цивільних справах гірші, ніж в інших категоріях справ.

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ

За оцінками спостерігачів, суд вживав дієві заходи для примирення сторін лише у 62 % випадків там, де це було потрібно.

Лише у 14 % випадків судові засідання почалося вчасно або із затримкою до 5 хвилин. Середня затримка розгляду відвіданих моніторами цивільних справ склала 31 хвилину. Засідання у відвіданих справах у середньому тривало 29 хвилин.

Шість справ були розглянуті швидше часу, зазначеного в інформації про їх розгляд на дошці суду та на його сайті. Розгляд таких справ розпочинався від 6 до 30 хвилин швидше, і в частині таких засідань слухання було закінчене до анонсованого початку судового засідання.

Апеляційні суди найчастіше з відвіданих судів затримували початок засідання більше ніж на годину від анонсованого часу (34 цивільні справи). Такі порушення анонсованого часу розгляду справ апеляційними судами, в першу чергу, є наслідком призначення кількох справ на одну годину. В дійсності такі справи не можуть бути розглянуті одночасно і, як наслідок, відбувається затримка у розгляді.

З анкети спостерігача про цивільну справу:

«Судове засідання розпочалося із запізненням на 33 хвилини. Затримка у розкладі роботи суду накопичилась у першій половині робочого дня, внаслідок чого судді пізніше пішли на обідню перерву та пізніше розпочали роботу у другій половині дня».

КРИМІНАЛЬНІ СПРАВИ

Спостерігачі відвідали **495 судових засідань** у судах, де відбувався розгляд кримінальних проваджень, по всій території України:

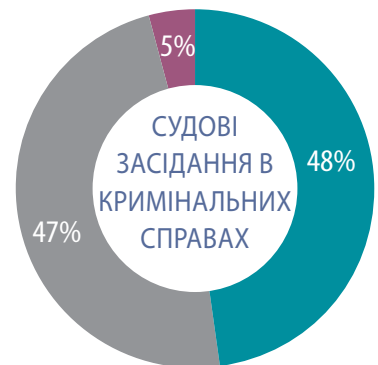
- у судах першої інстанції – **347 засідань**,
- в апеляційних судах – **120 засідань**,
- у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Верховному Суді України – **28 засідань**.

ДОТРИМАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПРАВИЛ ПРОЦЕСУ

На думку спостерігачів, судді провели судові засідання в кримінальних справах:

- бездоганно – у **48 %** випадків;
- з окремими несуттєвими порушеннями – у **47 %** випадків;
- з грубими порушеннями правил судочинства та/або прав учасників процесу – у **5 %** випадків.

У 90 % випадків суддя здійснював правосуддя у мантиї і з нагрудним знаком, що разом з адміністративними справами становить кращий показник.

Судді на основі документів перевіряли особи учасників процесу, які прибули на судові засідання в кримінальних справах, у 94 % випадків.

Таємниця нарадчої кімнати була дотримана у 93 % випадків.

ПУБЛІЧНІСТЬ

Розгляд кримінальних справ суди анонсували на сайті у 91 % випадків, де проводилися спостереження.

Справи було анонсовано на дошці оголошень суду рідше – у 78 % випадках.

У 99 % випадків спостерігачам вдавалося потрапити до кімнати, де відбувався розгляд кримінальної справи (зали судових засідань чи кабінету суду).

У 90 % випадків суд розглядав кримінальну справу в залі судових засідань, що є кращим показником порівняно з іншими справами.

У 75 % випадків судді не цікавилися, хто був присутнім на судовому засіданні в кримінальній справі, крім учасників процесу. Однак в інших випадках суд з'ясовував особи присутніх, інколи навіть за паспортом.

З анкети спостерігача в кримінальній справі:

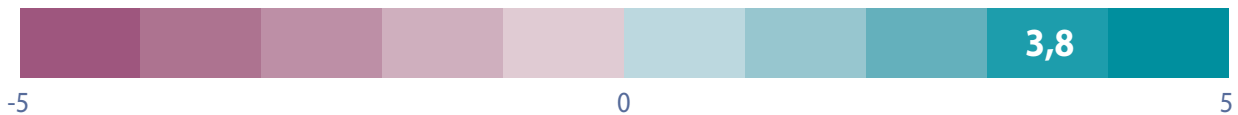
«Суд встановлював особу вільного слухача за паспортом та просив пояснити підстави участі в судовому засіданні».

У 93 % випадків, відкриваючи судові засідання, суд оголосив справу, яка слухається; у 83 % випадків головуючий на судовому засіданні оголосив склад суду.

У 99 % випадків спостерігачі не стикалися з перешкодами з боку суду для проведення аудіозапису судового засідання на диктофон.

У 89 % випадків, коли за результатами судового розгляду мало бути оприлюднене судові рішення, суд проголосив таке рішення публічно.

ПУБЛІЧНІСТЬ В КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ

У 73 % випадків головуючий повідомив учасникам кримінальної справи про право на відвід складу суду.

У 95 % випадків спостерігачі не фіксували випадків ігнорування віку, загального рівня розвитку, психічного і фізичного стану учасників процесу під час роз'яснення їм процесуальних прав.

У 99 % справ суд заслуховував думку учасників кримінального процесу, коли це передбачено процесуальним законом.

Суд приділяв увагу аргументам або клопотанням учасників справи, і якщо їх відхиляв, то робив це вмотивовано, у 98 % випадків.

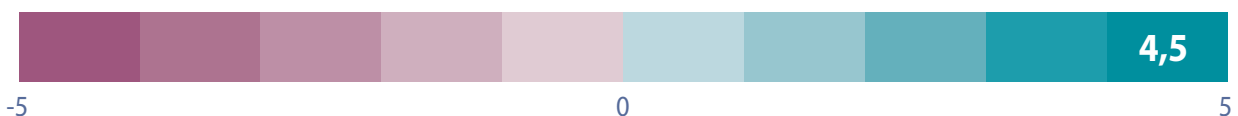
У 95 % випадків суддя давав можливість учасникам процесу ознайомитися з доказами, іншими документами у справі, якщо ті про це клопотали.

Суд не обмежував учасників судового засідання у праві виступати в судових дебатах (у засіданнях, де відбулися судові дебати).

Суд не здійснював моральний тиск на учасників кримінального процесу протягом судового засідання у 97 % випадках.

У 99 % випадків суд не допускав проявів упередженості.

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ В КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ

Спостерігачі оцінили загальний стан дотримання етичних норм та культури спілкування під час кримінального процесу з боку як суду, так і присутніх як бездоганний у 79 % випадків.

Суд не допускав грубості, нетактовності, зневаги до учасників судового процесу і демонстрував зразкову поведінку у 96 % випадків.

Суд не допускав дискримінаційних висловлювань чи дій.

У 92 % випадків суддя не відволікався від судового процесу і слухав сторони уважно. Однак були й протилежні приклади – переважно у колегіальному складі суду.

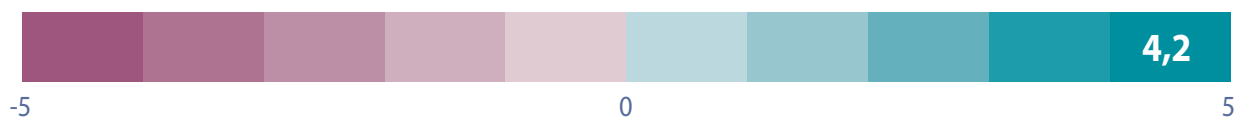

З анкети спостерігача в кримінальній справі:

«Під час судового засідання один із суддів спав».

Учасники кримінального процесу дотримувалися етичних норм та культури спілкування у 93 % судових засідань.

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ В КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ

За оцінками спостерігачів, суд вживав дієві заходи для примирення сторін у 75 % справ.

У 23 % випадків судове засідання почалося вчасно або із затримкою не більше 5 хвилин.

З анкети спостерігача в кримінальній справі:

«Час затримки початку судового розгляду справи склав майже 2 години. Протягом цього часу учасники процесу чекали спочатку у коридорі (півтори години), а потім у залі засідань (ще півгодини), тоді як суддя перебував у своєму кабінеті та займався іншими справами».

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

За результатами моніторингу додатково виміряно специфічні ознаки кримінального процесу.

Зокрема з'ясовано, що судді часто не інформують учасників кримінальних проваджень про їхні права. Так, у 20 % випадків судді жодним чином не повідомляли учасникам справи про їхні права та обов'язки, тим більше їх не роз'яснювали. Водночас спостерігачі повідомляли і про позитивні приклади.

З анкети спостерігача в кримінальній справі:

«Суд досить ретельно роз'яснив права підсудної у зв'язку з таким порядком розгляду, в т.ч. зважаючи на відсутність у неї захисника, її похилий вік (пенсіонерка) та очевидні ознаки інвалідності (користується палицею)».

Приблизно у кожній четвертій справі як у судах першої, так і судах апеляційної інстанції обвинуваченому не була роз'яснена суть обвинувачення.

Ключовою проблемою стало те, що судді зазвичай не стають на захист фізичної недоторканності осіб. У 7 випадках спостерігачі стали очевидцями заяв обвинуваченого до суду про застосування до нього фізичного примусу чи загрози його застосування, але лише одного разу суддя вжив певних заходів для перевірки цих тверджень особи. Інші 6 заяв залишилися без розгляду. При цьому у двох обвинувачених було чітко видно зовнішні пошкодження, які могли свідчити про застосування до осіб насильства, але судді жодним чином не відреагували на ці факти.

У 15 % кримінальних справ обвинувачені не знаходилися поруч зі своїми захисниками, зокрема, через перебування підозрюваних, обвинувачених в кабіні чи клітці, невеликі розміри приміщень, де відбувалися слухання. Це не сприяло ефективному захисту.

З анкет спостерігачів у кримінальних справах:

«Адвокат сиділа дуже далеко від обвинуваченого, та по суті її присутність була чистою формальністю».

«Адвокат не мав можливості сидіти поруч з обвинуваченим, який перебував в клітці».

Деякі дані моніторингу можуть свідчити про обвинувальний ухил суду в кримінальних провадженнях. Так, зі 145 судових рішень, ухвалених під час судових слухань, де були присутніми спостерігачі, 90 рішень (62 %) були на користь сторони обвинувачення (слідчих, прокурорів). З позицією сторони захисту слідчі судді і судді погодилися під час прийняття 45 рішень (31 %). Ще 10 рішень (7 %) затвердили угоди про визнання винуватості чи примирення сторін провадження.

За результатами моніторингу, у 87 % випадків судді дотримувалися презумпції невинуватості, права на захист, інших специфічних прав учасників кримінального процесу. Спостерігачі зафіксували низку випадків, коли судді прямо порушували презумпцію невинуватості. Зокрема, за даними однієї з анкет, суддя до ухвалення вироку запитала в обвинуваченої особи, чому він вбиває людей.

З анкети спостерігача в кримінальній справі:

«Після слухання справи у розмові з обвинуваченим суддя сказала: "Сподіваюся, я доживу до того часу, коли тебе посадять на 10 років"».

Виявлені факти одночасно свідчать про упередженість окремих суддів.

У переважній більшості випадків у судах першої та апеляційної інстанцій обвинувачені утримувалися у закленій кабіні або заґратованій клітці. Проте лише у двох випадках обвинувачений демонстрував прояви агресії. Цікаво, що в одному з цих двох випадків обвинувачений знаходився на лаві підсудних поза межами клітки чи закленої кабіні.

Спостерігачі виявили, що підозрювані і обвинувачені у кожній сьомій кримінальній справі (14 %) знаходилися у зағратованій клітці у залі судових засідань. При цьому вимоги Кримінального процесуального кодексу і відповідна практика Європейського суду з прав людини не дозволяють тримати осіб у зағратованих клітках.

Непотрібність використання кліток підтверджується тим фактом, що 98 % обвинувачених не проявляли жодної агресії і могли безпечно перебувати поряд зі своїми захисниками без існування небезпеки для присутніх у засіданні осіб.

У судах першої та апеляційної інстанцій кайданки до обвинуваченого переважно застосовували лише на етапі конвоювання. В одному випадку у суді першої інстанції обвинувачений перебував у наручниках протягом усього періоду судового розгляду.

З анкети спостерігача в кримінальній справі (в порядку виконання вироку):

«Засуджений був у кайданках протягом усього судового засідання. Під час судового розгляду засуджений постійно стояв, присісти можливості не надали [суд розглядав справу в кабінеті судді]».

Судді загалом дотримуються правил допиту свідків у кримінальних провадженнях.

З анкети спостерігача в кримінальній справі:

«Загалом засідання відбулося з дотриманням усіх норм та стандартів, суддя під час допиту була дуже уважною, все конспектувала, уточнювала факти, надані свідком, та намагалася заспокоїти свідка, щоб вона не хвилювалася».

Згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу, показання свідків є одним із джерел доказів у кримінальних провадженнях і повинні надаватися безпосередньо у суді. Протоколи допиту свідків, проведених на стадії досудового розслідування, не повинні братися судом до уваги. Проведення допиту свідків відповідно до вимог закону має визначальне значення для результатів кримінального провадження. Судді переважно справляються з цим завданням. Однак у шести випадках спостерігачі зафіксували, що суд у супереч закону не видалив із зали судових засідань свідка, який прибув до суду, до початку його допиту.

СПРАВИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОСТУПКИ

Під час реалізації проекту спостерігачі загалом відвідали **126 судових засідань**, де розглядалися справи про адміністративні проступки.

- У судах першої інстанції вони відвідали **81 засідання**,
- а в судах апеляційної інстанції – **45 засідань**.

ДОТРИМАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПРАВИЛ ПРОЦЕСУ

На думку спостерігачів, судді провели судові засідання в справах про адміністративні проступки:

бездоганно лише у **30 %** випадків,

з окремими несуттєвими порушеннями – у **52 %** випадків,

з грубими порушеннями правил судочинства та/або прав учасників процесу – у **18 %** випадків.

Це найгірший показник порівняно з іншими справами. Інколи спостерігачі фіксували «делегування» суддями повноважень стосовно проведення розгляду справ про адміністративні проступки помічнику судді чи секретарю судового засідання.

З анкети спостерігача у справі про адміністративний проступок:

«По суті засідання проводила помічниця (або секретар) судді. В процесі засідання не було роз'яснено, яка справа слухається, яким складом суду, які права та обов'язки має особа, яка притягається до адміністративної відповідальності».

У 82 % випадків суддя здійснював правосуддя у мантиї і з нагрудним знаком. Одного разу монітор став свідком ситуації, коли суддя почав розгляд справи про адміністративне правопорушення в кабінеті та без символів судової влади, а згодом, без оголошення перерви і в присутності учасників провадження, почав недбало одягати свою мантию.

Судді на основі документів перевіряли особи учасників процесу, які прибули на судові засідання в справах про адміністративні проступки, у 88 % випадків.

Кодекс про адміністративні правопорушення не встановлював вимог щодо дотримання таємниці нарадчої кімнати, тому дані щодо цього критерію не наводимо.

ПУБЛІЧНІСТЬ

Розгляд справ про адміністративні проступки суди анонсували на сайті у 92 % випадків, де проводилися спостереження.

Справи було анонсовано на дошці оголошень суду рідше – у 73 % випадках.

У 97 % випадків спостерігачам вдавалося потрапити до кімнати, де відбувався розгляд справи про адміністративний проступок (зали судових засідань чи кабінету суду). В одному випадку суддя видалив монітора із зали судових засідань, заявивши, що не розглядає справу, а лише спілкується із особами, а в іншому – зробив зауваження слухачеві про необхідність отримання дозволу на вільне відвідування слухання.

У 60 % випадків суд розглядав таку справу в залі судових засідань, що є найгіршим показником порівняно з іншими справами.

З анкети спостерігача у справі про адміністративний проступок:

«Засідання проходило в кабінеті судді, не зважаючи на те, що зали судових засідань були вільними».

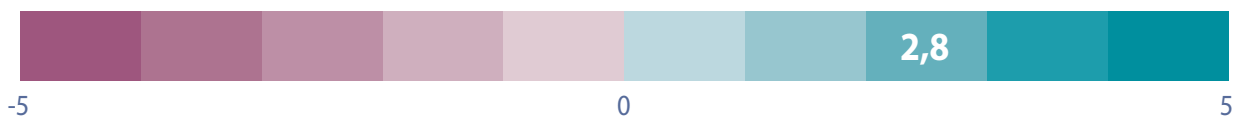
У 52 % випадків судді не цікавилися, хто був присутнім на судовому засіданні в справі про адміністративний проступок, крім учасників процесу.

У 73 % випадків, відкриваючи судові засідання, суд оголосив справу, яка слухається; у 65 % випадків головуючий на судовому засіданні оголосив склад суду.

Спостерігачі у справах про адміністративні проступки не стикалися з перешкодами з боку суду для проведення аудіозапису судового засідання на диктофон.

У 89 % випадків, коли за результатами судового розгляду мало бути оприлюднене судове рішення, суд проголосив таке рішення публічно. Декілька разів спостерігачі зафіксували ситуації, коли суддя, не виходячи до нарадчої кімнати, оголошував своє рішення у довільному викладі без зачитування тексту постанови про адміністративне правопорушення. А в двох випадках рішення взагалі не було оголошене після закінчення судових засідань і лише згодом відповідні постанови були оприлюднені в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

ПУБЛІЧНІСТЬ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОСТУПКИ

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ

У 87 % випадків головуючий повідомив про право на відвід складу суду учасникам справи про адміністративний проступок.

У 96 % випадків спостерігачі не фіксували випадків ігнорування віку, загального рівня розвитку, психічного і фізичного стану учасників процесу під час роз'яснення їм процесуальних прав.

У 99 % справ суд заслуховував думку учасників процесу, коли це передбачено процесуальним законом.

Суд приділяв увагу аргументам або клопотанням учасників справи, і якщо їх відхиляв, то робив це вмотивовано, у 96 % випадків.

У 88 % випадків суддя давав можливість учасникам процесу ознайомитися з доказами, іншими документами у справі, якщо ті про це клопотали.

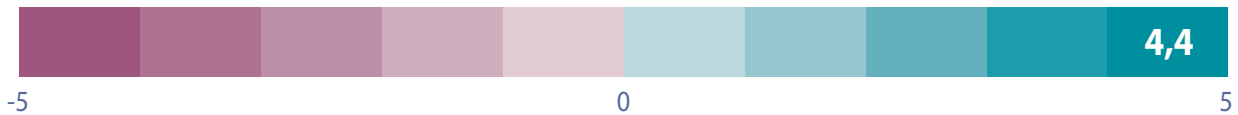
Закон не передбачає судові дебати у справах про адміністративні проступки, тому цей показник не вимірювався.

Суд не здійснював моральний тиск на учасників процесу під час судового засідання у 99 % випадках. Однак зафіксовано випадки, коли суддя намагався ввести в оману особу, яка притягалася до адміністративної відповідальності, і змушував зізнатися у вчиненні нею адміністративного правопорушення. Факт

цього зізнання, за словами судді, мав стати підставою для її непритягнення до кримінальної чи дисциплінарної відповідальності.

Зазвичай суд не допускав зовнішніх проявів упередженості під час розгляду цих справ.

ПУБЛІЧНІСТЬ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОСТУПКИ

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ

Спостерігачі оцінили загальний стан дотримання етичних норм та культури спілкування під час розгляду справ про адміністративні проступки з боку як суду, так і присутніх як бездоганний у 77 % випадків.

3 анкети спостерігача у справі про адміністративний проступок:

«У судді не був вимкнений звук на телефоні, і весь судовий процес їй приходили повідомлення на телефон».

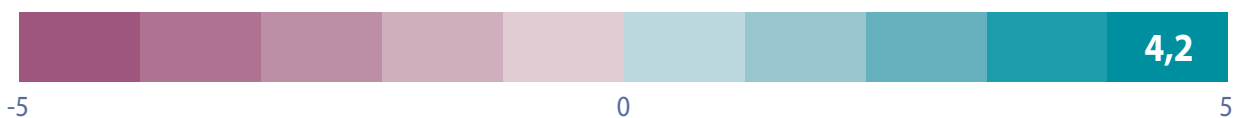
Суд не допускав грубості, нетактовності, зневаги до учасників судового процесу і демонстрував зразкову поведінку у 97 % випадків.

Суд не допускав дискримінаційних висловлювань чи дій.

У 92 % випадків суддя не відволікався від судового процесу і слухав сторони уважно.

Учасники процесу дотримувалися етичних норм та культури спілкування у 93 % судових засідань.

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОСТУПКИ

ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ

За оцінками спостерігачів, у 24 % випадків судове засідання почалося вчасно або із затримкою не більше 5 хвилин. Це найкращий показник з-поміж інших справ. Однак у 39 % випадків у судах першої інстанції спостерігачі фіксували перенесення часу початку засідання від 20-30 хвилин до 4 годин.

3 анкети спостерігача у справі про адміністративний проступок:

«Справа анонсована на 9:00, проте суддя слухав усі цивільні та кримінальні справи, які призначені на пізніший час, і лише коли завершив розгляд усіх цивільних та кримінальних справ, що призначені до обіду, – слухав справи про адміністративні правопорушення. Відповідно учасники цього процесу більше чотирьох годин провели в коридорі, постійно очікуючи».

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОСТУПКИ

Не зважаючи на те, що Кодекс про адміністративні правопорушення недостатньо детально регулює порядок розгляду відповідних справ у судах як першої, так і апеляційної інстанцій, перегляд справ в апеляційному порядку на практиці відбувається переважно з дотриманням загальних засад судочинства. Що стосується першої інстанції – то судді бездоганно проводять засідання лише в кожній третій справі.

Водночас були виявлені окремі процесуальні порушення з боку суддів апеляційних судів. Так, у кожній п'ятій справі про адміністративний проступок, розглянутій апеляційним судом, суд не роз'яснив права учасників провадження, в тому числі щодо заявлення відводу судді.

Ситуація з розглядом справ про адміністративні правопорушення у судах першої інстанції є гіршою порівняно з апеляційними судами. Так, майже половина засідань в судах першої інстанції відбувалися в кабінетах суддів, при цьому судді часто не використовували символи судової влади (мантію, знак судді, державний прапор).

Результати моніторингу засвідчили, що судді у справах про адміністративні проступки часто перетворюють їх на «зустріч товаришів», «розмову», «бесіду» тощо – вони не оголошують склад суду і зміст справи, яка розглядається; не повідомляють особам про їхні права; не аналізують докази, які містяться в матеріалах справи тощо. Були випадки, коли у кабінеті суді з відчиненими дверима відвідувачі переривали розгляд справи своїми розмовами і запитаннями, розгляд відбувався під акомпанемент музики з радіоприймача, суддя постійно відволікався на телефонну розмову тощо. В одній зі справ суддя запропонував особі, яка притягувалася до відповідальності, самостійно визначити для себе вид адміністративного стягнення, яке вона вважатиме таким, що відповідає тяжкості вчиненого нею правопорушення.

Під час моніторингу виявлено, що протокол про адміністративне правопорушення є основним документом, який розглядається судом і стає підставою для притягнення до адміністративної відповідальності. Лише в чотирьох випадках у судовому засіданні першої інстанції заслуховувалися свідки. Але у всіх зазначених справах судді порушили правила допиту свідків – їх не попереджали про відповідальність за недостовірні показання, а також не видаляли із зали судових засідань до початку допиту. Ставлення представників суддівського корпусу до цієї категорії справ можна описати словами одного із суддів, адресованими спостерігачу, що «це нецікаві для відвідування справи, адже це «адмінка».

У 8 з 10 випадків суд першої інстанції, вирішуючи справу, ставав на бік адміністративних органів. Таким чином, судді переважно підтримують позицію адміністративних органів, викладену в протоколах про адміністративні правопорушення. А коли вони не ставали на сторону адміністративних органів, то найчастіше закривали провадження на підставі закінчення строків накладення стягнення.

Водночас у судах апеляційної інстанції на користь адміністративних органів завершувалася лише кожна четверта справа, де були присутніми монітори. В інших випадках судді апеляційної інстанції найчастіше скасовували постанови і визнавали осіб, які подавали апеляційні скарги, такими, що не вчиняли адміністративне правопорушення.

Оцінюючи ці цифри слід пам'ятати, що право на апеляційне оскарження в справах про адміністративні правопорушення мають лише особи, яких притягнули до відповідальності, потерпілі й у виняткових випадках прокурори. Якби адміністративні органи були уповноважені подавати апеляційні скарги, то кількість скасованих постанов могла б стати більшою.

АДМІНІСТРАТИВНІ СПРАВИ

Протягом моніторингу спостерігачі відвідали **256 судових засідань**, де відбувався розгляд адміністративних справ, у судах по всій території України:

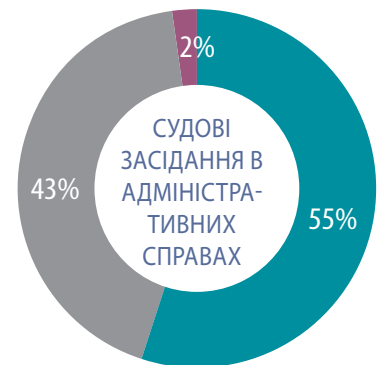
- у судах першої інстанції – **185 засідань**;
- в апеляційних судах – **60 засідань**;
- у Вищому адміністративному суді – **8 засідань**;
- у Верховному Суді України – **3 засідання**.

ДОТРИМАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПРАВИЛ ПРОЦЕСУ

На думку спостерігачів, судді провели судові засідання в адміністративних справах:

- 👍 **бездоганно – у 55 % випадків**;
- ⊖ **з окремими несуттєвими порушеннями – у 43 % випадків**;
- ⚠️ **з грубими порушеннями правил судочинства та/або прав учасників процесу – у 2 % випадків**.

Тобто загальне враження спостерігачів щодо дотримання процедури в адміністративних справах краще, ніж в інших категоріях справ.

У 90 % випадків суддя здійснював правосуддя у мантиї і з нагрудним знаком.

Судді на основі документів перевіряли особи учасників процесу, які прибули на судові засідання в адміністративних справах, у 98 % випадків.

Таємниця нарадчої кімнати була дотримана у 96 % випадків.

З анкети спостерігача про адміністративну справу в місцевому загальному суді:

«Не було дотримано таємниці нарадчої кімнати: після того, як суддя оголосила, що видається до нарадчої кімнати, вона не вийшла із зали судових засідань, а одразу сказала секретарю запрошувати сторони наступної справи».

ПУБЛІЧНІСТЬ

Розгляд адміністративних справ суди анонсували на сайті у 95 % випадків, де проводилися спостереження.

Справи було анонсовано на дошці оголошень суду рідше – у 89 % випадків.

У 99 % випадків спостерігачам вдавалося потрапити до кімнати, де відбувався розгляд адміністративної справи (зали судових засідань чи кабінету суду).

У 83 % випадків суд розглядав адміністративну справу в залі судових засідань.

З анкети спостерігача про адміністративну справу:

«Судове засідання проходило в кабінеті судді, при цьому зала судових засідань була вільна».

У більшості випадків (68 %) судді не цікавилися, хто був присутнім на судовому засіданні в адміністративній справі, крім учасників процесу.

У 95 % випадків, відкриваючи судове засідання, суд оголосив справу, яка слухається; у 88 % випадків головуючий на судовому засіданні оголосив склад суду.

У 97 % випадків спостерігачі не стикалися з перешкодами з боку суду для проведення аудіозапису судового засідання на диктофон.

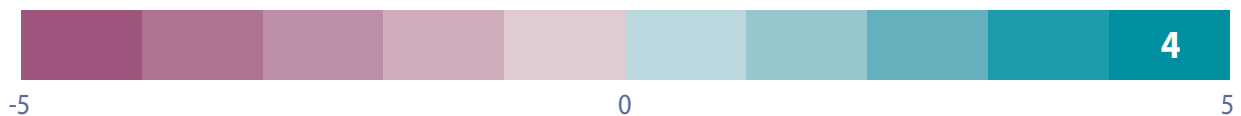
У 96 % випадків, коли за результатами судового розгляду мало бути оприлюднене судове рішення, суд проголосив таке рішення публічно. Найчастіше судді проголошували лише вступну і резолютивну частини судового рішення.

З анкети спостерігача про адміністративну справу в місцевому загальному суді:

«Суддя так і не повернувся з нарадчої кімнати, рішення оголосив секретар».

ПУБЛІЧНІСТЬ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ

У 83 % випадків головуєчий повідомив учасникам адміністративної справи про право на відвід складу суду.

У 97 % випадків спостерігачі не фіксували випадків ігнорування віку, загального рівня розвитку, психічного і фізичного стану учасників процесу під час роз'яснення їм процесуальних прав.

У 99 % справ суд заслуховував думку учасників адміністративного процесу, коли це передбачено процесуальним законом.

Суд приділяв увагу аргументам або клопотанням учасників справи, і якщо їх відхиляв, то робив це вмотивовано, у 98 % випадків.

У 97 % випадків суддя давав можливість учасникам процесу ознайомитися з доказами, іншими документами у справі, якщо ті про це клопотали.

Суд не обмежував учасників судового засідання у праві виступати в судових дебатах (у засіданнях, де відбулися судові дебати) і не здійснював моральний тиск на учасників адміністративного процесу протягом судового засідання.

У 98 % випадків суд не допускав проявів упередженості.

З анкети спостерігача про адміністративну справу:

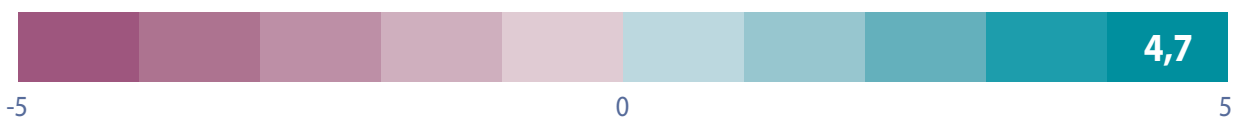
«Ця справа була останньою за розкладом, а тому вдалося спостерігати за наявністю стосунків між суддею та особою-стороною у справі, яка згодом була присутня на засіданні.

Як стало відомо, сторона є представником Управління Міністерства внутрішніх справ України в 3-ій області.

Суддя привітався зі стороною рукошлякуванням та запросив до себе в кабінет обговорити, за його словами, засідання, яке призначене на наступний день. Однак, переглянувши список справ судді на сайті, на наступний день – не було виявлено жодної справи, де стороною є цей правоохоронний орган.

Невідомо, яку справу перед початком засідання суддя обговорював та які питання вирішував у приміщенні суду поза межами судового процесу, однак наявність стосунків між суддею та стороною очевидна».

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ

4,7

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ

Спостерігачі оцінили загальний стан дотримання етичних норм та культури спілкування під час адміністративного процесу з боку як суду, так і присутніх як бездоганний у 84 % випадків. Це найкращий показник серед усіх справ.

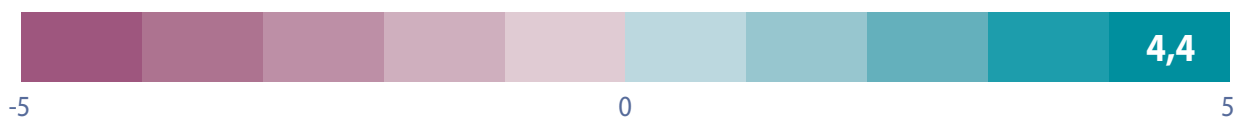
Суд не допускав грубості, нетактовності, зневаги до учасників судового процесу і демонстрував зразкову поведінку, не допускав дискримінаційних висловлювань чи дій.

У 89 % випадків суддя не відволікався від судового процесу і слухав сторони уважно.

Учасники адміністративного процесу дотримувалися етичних норм та культури спілкування у 95 % судових засідань.

Загалом показники за цими критеріями в адміністративних справах кращі, ніж в інших категоріях справ.

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ

ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ

За оцінками спостерігачів, суд не вживав дієві заходи для примирення сторін.

У 21 % випадків судове засідання почалося вчасно або із затримкою не більше 5 хвилин.

ГОСПОДАРСЬКІ СПРАВИ

Протягом моніторингу спостерігачі відвідали **179 судових засідань**, де відбувався розгляд господарських справ:

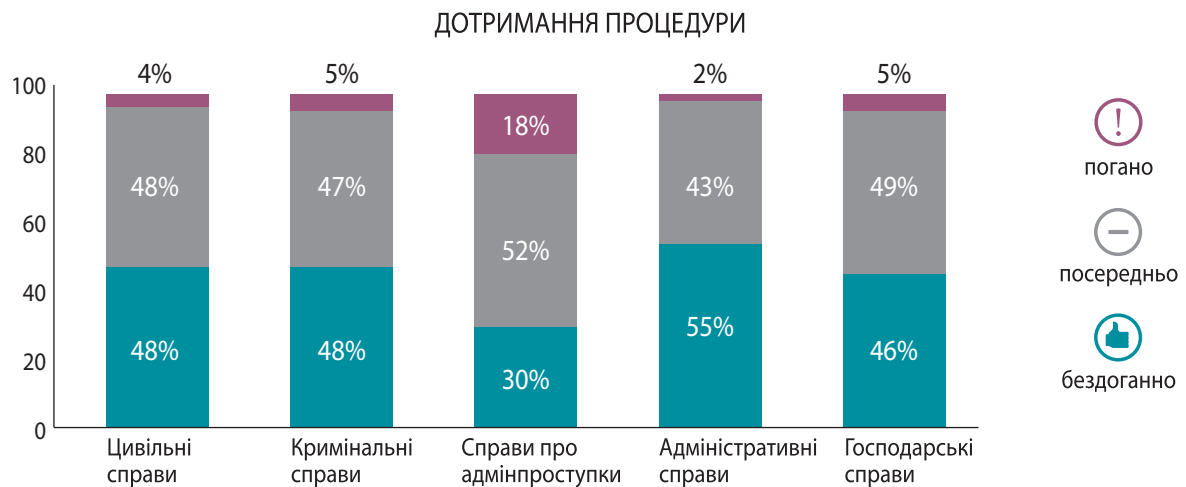
- у судах першої інстанції спостерігачі були присутніми на **138 засіданнях**;
- в апеляційних судах – на **33 засіданнях**;
- у Вищому господарському суді України – на **8 засіданнях**.

Оскільки господарські справи розглядали лише господарські суди, то це питання вичерпно розкрито у підрозділі «2.2.Господарські суди».

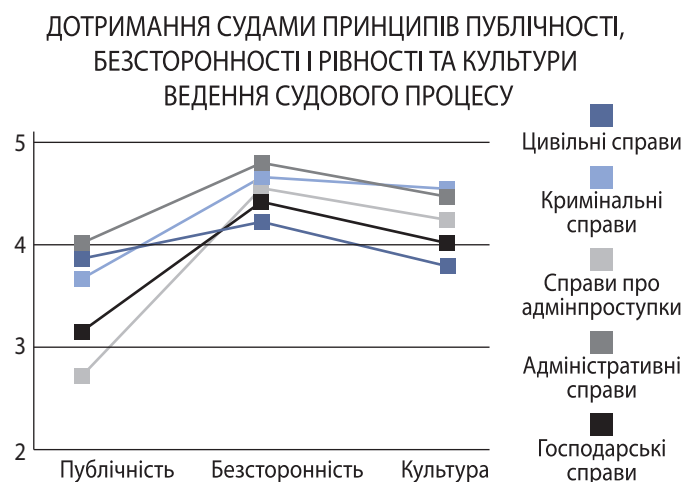

ВИСНОВКИ

Найкращою є відповідність правилам процедури під час проведення судових засідань в адміністративних справах (більше половини судових засідань спостерігачі оцінили як проведені бездоганно). Водночас найгіршою є ситуація зі справами про адміністративні проступки – бездоганно була розглянута менш ніж кожна третя справа.

Приблизно така ж закономірність простежується у дотриманні судами принципів публічності, безсторонності і рівності та культури ведення судового процесу. При цьому найбільша різниця між різними видами судочинства простежується в оцінках за дотримання принципу публічності. Найкраще цей принцип реалізується в адміністративних справах, найгірше – у справах про адміністративні проступки і у господарських справах.

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ В РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗРІЗІ

ЦЕНТР

Спостерігачі провели моніторинг **444 судових засідань** у центральному регіоні, що становить 32 % від загальної кількості відвіданих судових засідань. Моніторинг в умовному центральному регіоні охоплював суди в Київській, Чернігівській, Хмельницькій, Вінницькій областях, а також у місті Києві:

- **144 (32 %) засідання** у кримінальних справах;
- **118 (27 %) засідань** у цивільних справах;
- **70 (16 %) засідань** у господарських справах;
- **66 (15 %) засідань** в адміністративних справах;
- **46 (10 %) засідань** у справах про адміністративні проступки.

Більшість із відвіданих засідань відбулася в судах першої інстанції – **272 (61 %)**, ще **117 (26 %)** – апеляційної інстанції, а найменша частка припала на суди касаційної інстанції і Верховний Суд України – **55 (13 %)**.

ДОТРИМАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПРАВИЛ ПРОЦЕСУ

За більшістю показників моніторинг у центральному регіоні відтворює ситуацію в країні загалом, але за деякими параметрами є кращі і гірші результати, ніж в інших регіонах. Так, за даними моніторингу, в Україні судові засідання було проведено бездоганно у 48 % випадків. Водночас у центральному регіоні цей показник є нижчим – 45 %. Також у центральному регіоні спостерігачі на 4 % частіше стверджували, що суддя грубо порушував правила судочинства або права учасників процесу (9 % проти загального показника по Україні 5 %).

Судді здійснювали правосуддя у мантиях і з нагрудним знаком у 87 %, що відповідає загальному показнику по Україні.

Також немає відчутної різниці у дотриманні правил щодо з'ясування осіб учасників процесу і дотримання таємниці нарадчої кімнати. У центральному регіоні ситуація за цими показниками відповідно на 2 % і на 1 % є кращою.

ПУБЛІЧНІСТЬ

Розгляд справи суди анонсували на сайті у 94 % випадків, де проводилися спостереження (відповідає загальному показнику по Україні). Справи було анонсовано на дошці оголошень суду у 79 % випадків (менше від загального показника по Україні на 3 %).

У 98 % випадків спостерігачам вдавалося потрапити до кімнати, де відбувався розгляд справи (відповідає загальному показнику по Україні).

У 84 % випадків суд розглядав справу в залі судових засідань (відповідає загальному показнику по Україні).

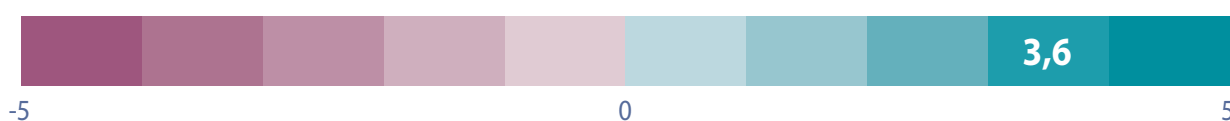
У 88 % випадків, відкриваючи судові засідання, суд оголосив справу, яка слухається, у 79 % випадків головуючий на судовому засіданні оголосив склад суду (менше від загального показника по Україні відповідно на 3 % і 2 %).

У 99 % випадків спостерігачі не зіштовхнулися із перешкодами з боку суду для проведення аудіозапису судового засідання на диктофон (більше від загального показника по Україні на 1 %).

У 94 % випадків, коли за результатами судового розгляду мало бути оприлюднене судове рішення, суд проголосив таке рішення публічно (відповідає загальному показнику по Україні).

У 61 % випадків судді у центральному регіоні не цікавилися, хто був присутнім на судовому засіданні, крім учасників процесу (це кращий показник від загального показника по Україні на 3 %).

ПУБЛІЧНІСТЬ У ЦЕНТРАЛЬНОМУ РЕГІОНІ

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ

У 73 % випадків головуючий повідомив учасників справи про право на відвід складу суду (на 4 % менше від загального показника по Україні).

У 99 % випадків спостерігачі не фіксували випадків ігнорування віку, загального рівня розвитку, психічного і фізичного стану учасників процесу під час роз'яснення їм процесуальних прав (на 4 % краще від загального показника по Україні).

Суд заслуховував думку учасників судового процесу, коли це передбачено процесуальним законом, у 99 % випадків (на 1 % краще від загального показника по Україні).

Суд приділяв увагу аргументам або клопотанням учасників справи, і якщо їх відхиляв, то робив це вмотивовано, у 99 % випадків (на 1 % краще від загального показника по Україні).

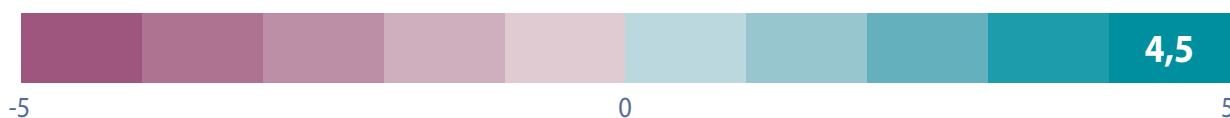
У 97 % випадків судді давали можливість учасникам процесу ознайомитися з доказами, іншими документами у справі, якщо ті про це клопотали (на 2 % краще від загального показника по Україні).

Спостерігачі не зафіксували обмеження судом учасників справи у праві виступати в судових дебатах (у засіданнях, де відбулися судові дебати) на 2 % краще від загального показника по Україні.

Водночас випадки морального тиску на учасників процесу протягом слухання зафіксовано у 4 % (це на 2 % гірше від загального показника по Україні).

У 98 % випадків судді неупереджено ставилися до сторін (відповідає загальному показнику по Україні).

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ В ЦЕНТРАЛЬНОМУ РЕГІОНІ

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ

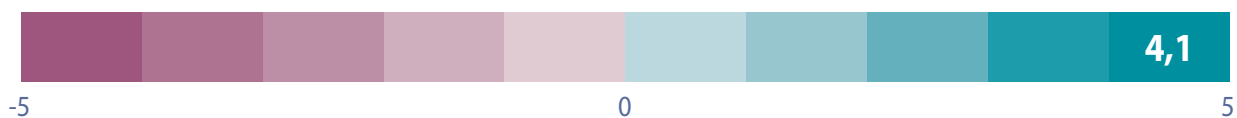
Спостерігачі оцінили загальний стан дотримання етичних норм та культури спілкування під час судового процесу з боку як суду, так і присутніх як бездоганий у 77 % випадків (на 1 % гірше від загального показника по Україні).

Спостерігачі зафіксували, що у 95 % суди не допускали грубості, нетактовності (відповідає загальному показнику по Україні), а також не зафіксували допущення судом дискримінаційних висловлювань чи дій (краще на 1 % від загального показника по Україні).

У 92 % випадків суддя не відволікався від судового процесу і слухав сторони уважно (краще на 2 % від загального показника по Україні).

Учасники процесу дотримувалися етичних норм та культури спілкування у 91 % судових засідань (на 3 % гірше від загального показника по Україні).

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ В ЦЕНТРАЛЬНОМУ РЕГІОНІ

4,1

ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ

За оцінками спостерігачів, у центральному регіоні судді вживали дієвих заходів для примирення сторін у 85 % випадків (на 33 % краще від загального показника по Україні). Цей показник разюче відрізняється від інших регіонів. Причини такої відмінності потребують додаткового вивчення.

У 20 % випадків судові засідання почалося вчасно або із затримкою, що не перевищувала 5 хвилин (відповідає загальному показникові по Україні).

Відрізняються також показники загальної тривалості розгляду справ. У середньому в центральному регіоні України на 10 % більша кількість засідань, що тривали від 5 до 30 хвилин (67 % проти 57 % по Україні). Якщо по Україні загалом тривалість кожного п'ятого засідання не перевищувала 5 хвилин, то в центральному регіоні лише кожне сьоме слухання закінчувалося у цьому інтервалі.

ЗАХІД

Спостерігачі провели моніторинг **317 судових засідань** у західному регіоні, що становить 23 % від загальної кількості відвіданих судових засідань. Моніторинг в умовному західному регіоні охоплював суди у Львівській, Волинській, Івано-Франківській, Закарпатській та Чернівецькій областях:

- **114 (36 %) засідань** – у кримінальних справах;
- **73 (23 %) засідання** – у цивільних справах;
- **37 (12 %) засідань** – у господарських справах;
- **58 (18 %) засідань** – в адміністративних справах;
- **35 (11 %) засідань** – у справах про адміністративні проступки.

Більшість відвіданих засідань відбулася в судах першої інстанції – **233 (74 %)**, **84 (26 %)** – апеляційної інстанції.

ДОТРИМАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПРАВИЛ ПРОЦЕСУ

За більшістю показників моніторинг у західному регіоні показав дещо гіршу ситуацію, ніж в країні загалом, але переважно відхилення є незначним. Так, за даними моніторингу, в Україні судові засідання було проведено бездоганно у 48 % випадків. Водночас у західному регіоні цей показник є нижчим – 46 %. Також у західному регіоні спостерігачі на 1 % частіше стверджували, що суддя грубо порушував правила судочинства або права учасників процесу (6 % проти загального показника по Україні 5 %).

Судді здійснювали правосуддя у мантиях і з нагрудним знаком у 87 %, що відповідає загальному показнику по Україні.

Є більш помітною різниця у дотриманні правил щодо з'ясування осіб учасників процесу і дотримання таємниці нарадчої кімнати. У західному регіоні ситуація за цими показниками є гіршою від загальних показників по Україні відповідно на 3 % і на 6 %.

ПУБЛІЧНІСТЬ

Розгляд справи суди анонсували на сайті у 93 % випадків, де проводилися спостереження (менше від загального показника по Україні на 1 %). Справи було анонсовано на дошці оголошень суду у 82 % випадків (відповідає загальному показнику по Україні).

У 99 % випадків спостерігачам вдавалося потрапити до кімнати, де відбувався розгляд справи (краще на 1 % від загального показника по Україні).

У 76 % випадків суд розглядав справу в залі судових засідань (на 5 % гірше від загального показника по Україні).

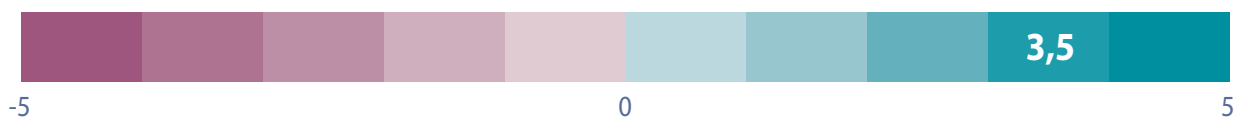
У 91 % випадків, відкриваючи судові засідання, суд оголосив справу, яка слухається (відповідає загальному показнику по Україні). У 75 % випадків головуючий на судовому засіданні оголосив склад суду (менше від загального показника по Україні відповідно на 6 %).

У 98 % випадків спостерігачі стикалися з перешкодами з боку суду для проведення аудіозапису судового засідання на диктофон (відповідає загальному показнику по Україні).

У 92 % випадків, коли за результатами судового розгляду мало бути оприлюднене судове рішення, суд проголосив таке рішення публічно (це гірший показник від загального показника по Україні на 2 %).

У 60 % випадків судді у західному регіоні не цікавилися, хто був присутнім на судовому засіданні, крім учасників процесу (це гірший показник від загального показника по Україні на 4 %).

ПУБЛІЧНІСТЬ У ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ

У 75 % випадків головуючий повідомив учасників справи про право на відвід складу суду (на 2 % менше від загального показника по Україні).

У 86 % випадків спостерігачі не фіксували випадків ігнорування віку, загального рівня розвитку, психічного і фізичного стану учасників процесу під час роз'яснення їм процесуальних прав (на 9 % гірше від загального показника по Україні).

Суд заслуховував думку учасників судового процесу, коли це передбачено процесуальним законом, у 96 % випадків (на 2 % гірше від загального показника по Україні).

Суд приділяв увагу аргументам або клопотанням учасників справи, і якщо їх відхиляв, то робив це вмотивовано, у 93 % випадків (на 5 % гірше від загального показника по Україні).

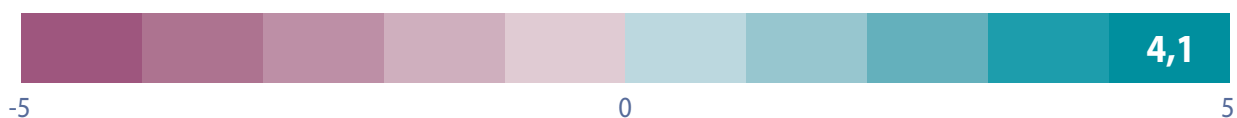
У 88 % випадків судді давали можливість учасникам процесу ознайомитися з доказами, іншими документами у справі, якщо ті про це клопотали (на 7 % гірше від загального показника по Україні).

Спостерігачі не зафіксували обмеження судом учасників справи у праві виступати в судових дебатах (у засіданнях, де відбулися судові дебати) у 95 % засідань, що на 3% гірше від загального показника по Україні.

Водночас випадки морального тиску на учасників процесу протягом слухання зафіксовано у 2 % випадків (відповідає загальному показнику по Україні).

У 93 % випадків судді неупереджено ставилися до сторін (на 5 % гірше від загального показника по Україні).

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ В ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ

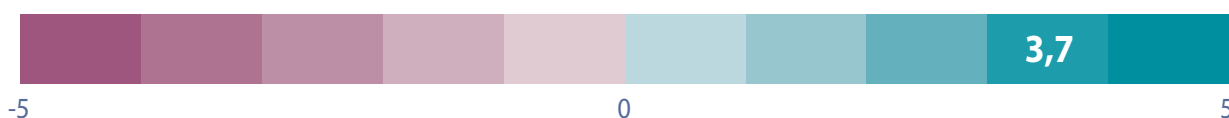
Спостерігачі оцінили загальний стан дотримання етичних норм та культури спілкування під час судового процесу з боку як суду, так і присутніх як бездоганний у 62 % випадків (на 16 % гірше від загального показника по Україні).

Спостерігачі зафіксували, що у 95 % випадків суди не допускали грубості, нетактовності, а також у 99 % не зафіксували допущення судом дискримінаційних висловлювань чи дій (відповідає загальним показникам по Україні).

У 87 % випадків суддя не відволікався від судового процесу і слухав сторони уважно (гірше на 3 % від загального показника по Україні).

Учасники процесу дотримувалися етичних норм та культури спілкування у 93 % судових засідань (на 1 % гірше від загального показника по Україні).

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ В ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ

ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ

За оцінками спостерігачів, у західному регіоні судді вживали дієвих заходів для примирення сторін у 67 % випадків (на 15 % краще від загального показника по Україні).

У 15 % випадків судове засідання почалося вчасно або із затримкою, що не перевищувала 5 хвилин (менше від загального показника по Україні на 5 %).

Серед відвіданих справ середня затримка початку розгляду справ складала 29 хвилин.

Причиною зміщення початку слухання є практика багатьох апеляційних суддів призначати кілька справ на одну годину. Як наслідок одна справа слухається вчасно, учасники ж інших проваджень змушені очікувати від 30 хвилин і до 4 годин.

Середня тривалість слухання справ, які увійшли у моніторинг склала 24 хвилини. Найкоротші слухання були помічені у цивільних справах (1 хвилина), найдовші слухання у кримінальних справах (3 години).

СХІД

Спостерігачі провели моніторинг **367 судових засідань** у східному регіоні, що становить 26 % від загальної кількості відвіданих судових засідань. Моніторинг в умовному східному регіоні охоплював суди в Сумській, Харківській, Луганській та Донецькій областях:

- **41 (38 %) засідання** – у кримінальних справах;
- **86 (23 %) засідань** – у цивільних справах;
- **30 (8 %) засідань** – у господарських справах;
- **79 (22 %) засідань** – в адміністративних справах;
- **31 (9 %) засідання** – у справах про адміністративні проступки.

Більшість відвіданих засідань відбулася в судах першої інстанції – **265 (72 %)**, ще **102 (28 %)** – апеляційної інстанції.

ДОТРИМАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПРАВИЛ ПРОЦЕСУ

За даними моніторингу, в Україні судові засідання було проведено бездоганно у 48 % випадків. Водночас у східному регіоні цей показник є нижчим – 45 %. Також у східному регіоні спостерігачі на 2 % рідше стверджували, що суддя грубо порушував правила судочинства або права учасників процесу (3 % проти загального показника по Україні 5 %). Однак за багатьма показниками моніторинг у східному регіоні показав дещо кращу ситуацію, ніж у країні загалом.

Судді здійснювали правосуддя у мантиях і з нагрудним знаком у 87 %, що відповідає загальному показнику по Україні.

Є більш помітною різниця у дотриманні правил щодо з'ясування осіб учасників процесу. У східному регіоні ситуація за цим показником є гіршою від загального показника по Україні. А от щодо дотримання таємниці нарадчої кімнати, то ситуація не відрізняється від загальноукраїнської.

ПУБЛІЧНІСТЬ

Розгляд справи суди анонсували на сайті у 94 % випадків, де проводилися спостереження (відповідає загальному показнику по Україні). Справи було анонсовано на дошці оголошень суду у 85 % випадків (більше від загального показника по Україні на 3 %).

У 99 % випадків спостерігачам вдавалося потрапити до кімнати, де відбувався розгляд справи (краще на 1 % від загального показника по Україні).

У 77 % випадків суд розглядав справу в залі судових засідань (на 5 % гірше від загального показника по Україні).

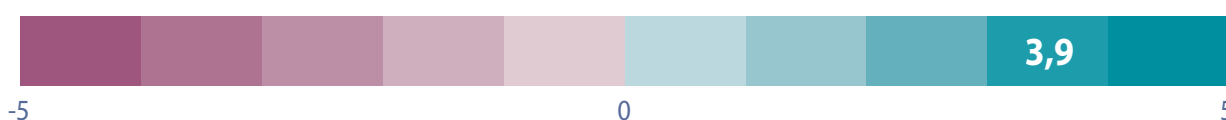
У 94 % випадків, відкриваючи судові засідання, суд оголосив справу, яка слухається (більше від загального показника по Україні відповідно на 3 %). У 87 % випадків головуючий на судовому засіданні оголосив склад суду (більше від загального показника по Україні відповідно на 6 %).

У 98 % випадків спостерігачі не стикалися з перешкодами з боку суду для проведення аудіозапису судового засідання на диктофон (відповідає загальному показнику по Україні).

У 93 % випадків, коли за результатами судового розгляду мало бути оприлюднене судове рішення, суд проголосив таке рішення публічно (це гірший показник від загального показника по Україні на 1 %).

У 70 % випадків судді у східному регіоні не цікавилися, хто був присутнім на судовому засіданні, крім учасників процесу (це кращий показник від загального показника по Україні на 6 %).

ПУБЛІЧНІСТЬ У СХІДНОМУ РЕГІОНІ

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ

У 78 % випадків головуючий повідомив учасників справи про право на відвід складу суду (на 1 % більше від загального показника по Україні).

У 93 % випадків спостерігачі не фіксували випадків ігнорування віку, загального рівня розвитку, психічного і фізичного стану учасників процесу під час роз'яснення їм процесуальних прав (на 2 % гірше від загального показника по Україні).

Суд заслуховував думку учасників судового процесу, коли це передбачено процесуальним законом, у 99 % випадків (на 1 % краще від загального показника по Україні).

Суд приділяв увагу аргументам або клопотанням учасників справи, і якщо їх відхиляв, то робив це вмотивовано, у 99 % випадків (на 1 % краще від загального показника по Україні).

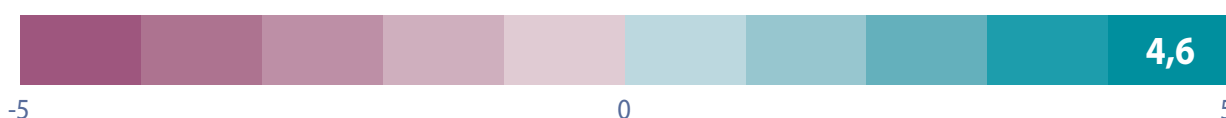
Практично у 100 % випадків судді давали можливість учасникам процесу ознайомитися з доказами, іншими документами у справі, якщо ті про це клопотали (на 5 % краще від загального показника по Україні).

Спостерігачі не зафіксували обмеження судом учасників справи у праві виступати в судових дебатах (у засіданнях, де відбулися судові дебати), що на 2 % краще від загального показника по Україні.

У 99 % випадків не зафіксовано морального тиску на учасників процесу протягом слухання (на 1 % краще від загального показника по Україні).

У 99 % випадків судді неупереджено ставилися до сторін (на 1 % краще від загального показника по Україні).

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ В СХІДНОМУ РЕГІОНІ

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ

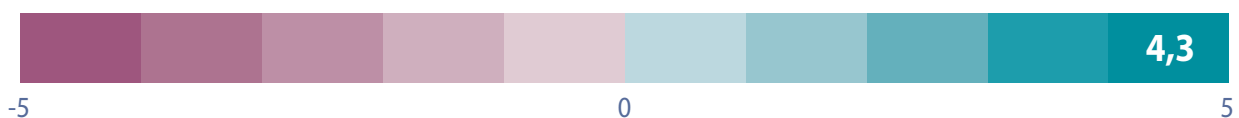
Спостерігачі оцінили загальний стан дотримання етичних норм та культури спілкування під час судового процесу з боку як суду, так і присутніх як бездоганний у 87 % випадків (на 9 % краще від загального показника по Україні).

Спостерігачі зафіксували, що у 98 % випадків суди не допускали грубості, нетактовності (на 3 % краще від загального показника по Україні), а також у 99 % випадків не зафіксували допущення судом дискримінаційних висловлювань чи дій (відповідає загальному показнику по Україні).

У 88 % випадків суддя не відволікався від судового процесу і слухав сторони уважно (гірше на 2 % від загального показника по Україні).

Учасники процесу дотримувалися етичних норм та культури спілкування у 95 % судових засідань (на 1 % краще від загального показника по Україні).

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ В СХІДНОМУ РЕГІОНІ

ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ

За оцінками спостерігачів, у східному регіоні судді вживали дієвих заходів для примирення сторін лише у 18 % випадків (на 34 % гірше від загального показника по Україні). Причини такої різкої відмінності потрібно з'ясовувати додатково.

У 28 % випадків судові засідання почалося вчасно або із затримкою, що не перевищувала 5 хвилин (краще від загального показника по Україні на 8 %).

В окремих випадках спостерігачі зазначили про запізнення розгляду справи більш ніж на 1 годину, що обґрунтовано перебуванням суду в нарадчій кімнаті або участю в колегіях. Максимальна затримка початку розгляду справи, зафіксована спостерігачами, склала 4 години 15 хвилин. Також спостерігачі повідомили про три випадки, коли розгляд справи почався раніше за призначений час.

З анкет спостерігачів про місцеві загальні суди:

«Суд почав слухати справу на 04 год. 15 хв. пізніше анонсованого часу через те, що всі судді колегії перебували в іншому судовому процесі».

«Суд почав слухати справу на 1 год. раніше анонсованого часу через те, що обвинуваченого не доставили, а прокурор не заперечував щодо проведення наступного підготовчого судового засідання в режимі відеоконференції».

ПІВДЕНЬ

Спостерігачі провели моніторинг **272 судові засідання** (19 % від загальної кількості відвіданих судових засідань) в умовному південному регіоні, який охоплював суди в Одеській і Дніпропетровській областях:

- **96 (35 %) засідань** – у кримінальних справах;
- **67 (25 %) засідань** – у цивільних справах;
- **42 (15 %) засідання** – у господарських справах;
- **44 (16 %) засідання** – в адміністративних справах;
- **23 (9 %) засідання** – у справах про адміністративні проступки.

Більшість відвіданих засідань відбулася в судах першої інстанції – **185 (68 %)**, ще **87 (32 %)** – апеляційної інстанції.

ДОТРИМАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПРАВИЛ ПРОЦЕСУ

За даними моніторингу, в Україні судові засідання було проведено бездоганно у 48 % випадків. Водночас у південному регіоні цей показник є найвищим – 56 %. Також у південному регіоні спостерігачі на 1 % рідше стверджували, що суддя грубо порушував правила судочинства або права учасників процесу (4 % проти загального показника 5 % по Україні). За багатьма показниками моніторинг у південному регіоні показав кращу ситуацію, ніж у країні загалом.

Судді здійснювали правосуддя у мантиях і з нагрудним знаком у 88 %, що краще від загального показника по Україні на 1 %.

Стосовно дотримання правил щодо з'ясування осіб учасників процесу і таємниці нарадчої кімнати, то в південному регіоні ситуація за цими показниками є кращою від загальних показників по Україні відповідно на 1 і 5 %.

ПУБЛІЧНІСТЬ

Розгляд справи суди анонсували на сайті у 94 % випадків, де проводилися спостереження (більше від загального показника по Україні на 1 %). Справи було анонсовано на дошці оголошень суду у 81 % випадків (менше від загального показника по Україні на 1 %).

У 98 % випадків спостерігачам вдавалося потрапити до кімнати, де відбувався розгляд справи (відповідає загальному показнику по Україні).

У 89 % випадків суд розглядав справу в залі судових засідань (на 8 % краще від загального показника по Україні).

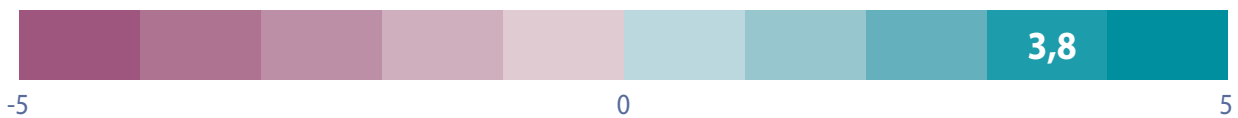
У 89 % випадків, відкриваючи судові засідання, суд оголосив справу, яка слухається (гірше від загального показника по Україні відповідно на 2 %). У 83 % випадків головуючий на судовому засіданні оголосив склад суду (більше від загального показника по Україні на 2 %).

У 99 % випадків спостерігачі не стикалися з перешкодами з боку суду для проведення аудіозапису судового засідання на диктофон (більше від загального показника по Україні на 1 %).

У 96 % випадків, коли за результатами судового розгляду мало бути оприлюднене судове рішення, суд проголосив таке рішення публічно (це кращий показник від загального показника по Україні на 2 %).

У 60 % випадків судді у південному регіоні не цікавилися, хто був присутнім на судовому засіданні, крім учасників процесу (гірший показник від загального показника по Україні на 4 %).

ПУБЛІЧНІСТЬ У ПІВДЕННОМУ РЕГІОНІ

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ

У 93 % випадків головуючий повідомив учасників справи про право на відвід складу суду (на 16 % більше від загального показника по Україні).

У 95 % випадків спостерігачі не фіксували випадків ігнорування віку, загального рівня розвитку, психічного і фізичного стану учасників процесу під час роз'яснення їм процесуальних прав (відповідає загальному показнику по Україні).

Суд заслуховував думку учасників судового процесу, коли це передбачено процесуальним законом, у 99 % випадків (на 1 % краще від загального показника по Україні).

Суд приділяв увагу аргументам або клопотанням учасників справи, і якщо їх відхиляв, то робив це вмотивовано, у 98 % випадків (відповідає загальному показнику по Україні).

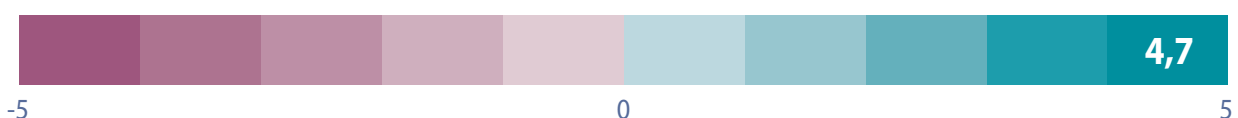
У 96 % випадків судді давали можливість учасникам процесу ознайомитися з доказами, іншими документами у справі, якщо ті про це клопотали (на 1 % краще від загального показника по Україні).

Спостерігачі не зафіксували обмеження судом учасників справи у праві виступати в судових дебатах (у засіданнях, де відбулися судові дебати), що на 2 % краще від загального показника по Україні.

У 99 % випадків суд не допускав морального тиску на учасників процесу протягом слухання (на 1 % краще від загального показника по Україні).

У 99 % випадків судді неупереджено ставилися до сторін (на 1 % краще від загального показника по Україні).

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ В ПІВДЕННОМУ РЕГІОНІ

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ

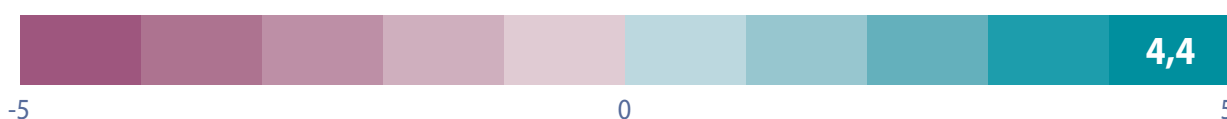
Спостерігачі оцінили загальний стан дотримання етичних норм та культури спілкування під час судового процесу з боку як суду, так і присутніх як бездоганний у 87 % випадків (на 9 % краще від загального показника по Україні).

Спостерігачі зафіксували, що у 95 % суди не допускали грубості, нетактовності (відповідає загальному показнику по Україні), а також не зафіксували допущення судом дискримінаційних висловлювань чи дій (на 1 % краще від загального показника по Україні).

У 94 % випадків суддя не відволікався від судового процесу і слухав сторони уважно (краще на 4 % від загального показника по Україні).

Учасники процесу дотримувалися етичних норм та культури спілкування у 95 % судових засідань (на 1 % краще від загального показника по Україні).

КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУ В ПІВДЕННОМУ РЕГІОНІ

ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ

За оцінками спостерігачів, у південному регіоні судді вживали дієвих заходів для примирення сторін у 33 % випадків (на 19 % гірше від загального показника по Україні). Причини такої разючої відмінності потребують детальнішого вивчення.

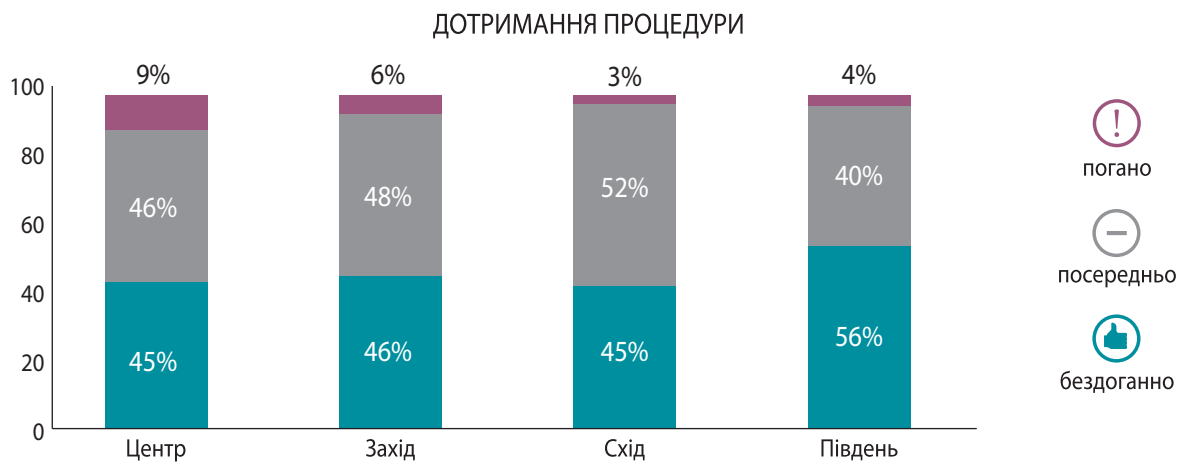
У 17 % випадків судове засідання почалося вчасно або із затримкою, що не перевищувала 5 хвилин (гірше від загального показника по Україні на 3 %).

Майже третина від загальної кількості відвіданих засідань, відбувалася із суттєвим запізненням – від 15 хвилин до 4 годин.

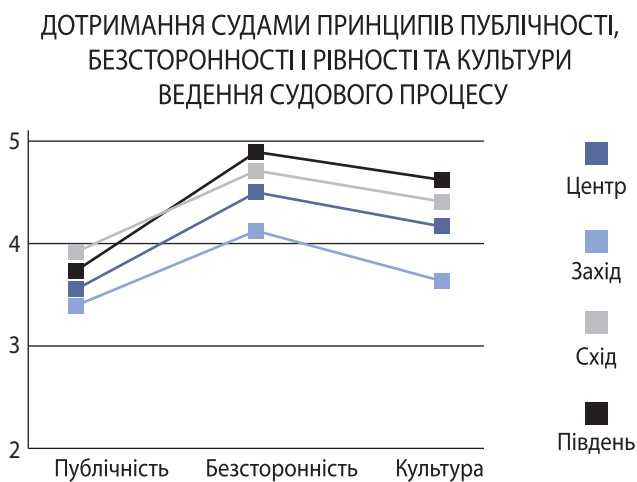
ВИСНОВКИ

Аналіз даних моніторингу судових процесів свідчить про відсутність суттєвих регіональних особливостей розгляду справ. Хоча у південному регіоні враження спостерігачів щодо дотримання судом процедури здійснення судочинства є дещо кращим порівняно з іншими регіонами.

У центральному регіоні фіксувалося більше випадків грубих порушень процедури (майже у кожній десятій справі).

Що стосується дотримання судами принципів публічності, безсторонності і рівності та культури ведення судового процесу, то суди південного регіону продемонстрували дещо кращі показники (крім публічності), тоді як суди західного регіону – гірші показники.

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ В ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЯХ СПРАВ

СПРАВИ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ

Одним із фокусів проведення моніторингу судових засідань у 2017 році було обрано справи, пов'язані з корупцією.

Відповідно одним із об'єктів моніторингу стали такі справи:

- кримінальні справи, в яких особа підозрювалася чи обвинувачувалася у вчиненні **корупційного злочину** (злочини, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2; злочини, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 Кримінального кодексу, у випадку вчинення їх шляхом зловживання службовим становищем);
- справи про **адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією** (статті 172-2, 172-5, 172-6, 172-7, 172-8, 172-9, 172-9-1 Кодексу про адміністративні правопорушення).

Спостерігачі провели моніторинг 78 справ, пов'язаних з корупцією, що складає більше 5 % від загальної кількості справ, що були об'єктом моніторингу у 2017 році.

З числа справ, пов'язаних з корупцією, 72 справи (92 %) розглядали суди першої інстанції, 4 (5 %) справи – суди апеляційної інстанції та ще 2 (3 %) – суд касаційної інстанції (Вищий суд з розгляду цивільних і кримінальних справ). Це не були справи високопосадової корупції, оскільки, за даними сайту Національного антикорупційного бюро України, останніх у судах небагато, і з їхнім розглядом переважно зволікають.

За змістом 71 справа (91 %) – це кримінальні справи, в яких особа підозрювалася чи обвинувачувалася у вчиненні корупційного злочину, а 7 інших (9 %) – справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією.

Моніторинг не дав можливості побачити значні відмінності за різними показниками у цій категорії справ порівняно із загальними результатами, хоча кількість зафіксованих відхилень у справах, пов'язаних з корупцією, все ж виявилася більшою.

Так, щодо дотримання процедури, то суди провели бездоганно судовий процес у 45 % випадків (загальний показник – 48 %), з незначними порушеннями – 55 % (загальний показник – 47 %). Грубих порушень під час розгляду справ, пов'язаних з корупцією, спостерігачі не зафіксували (загальний показник по Україні – 5 %).

За критерієм «публічність» у цій категорії справ оцінка 3,4 балів (загальний показник по Україні – 3,6). Загалом за більшістю показників публічність у цих справах була меншою на 1-2 %, ніж загалом по всіх справах, але суд не оголосив склад суду у цих справах на 9 % частіше, ніж загалом в усіх справах.

З анкети спостерігача про місцевий загальний суд:

«Суддя під час розгляду кримінальної справи за ст. 364 КК України (зловживання владою або службовим становищем) спочатку постановив ухвалу про заборону відеозйомки під час слухання судової справи, а потім оголосив перерву у розгляді справи та запропонував сторонам дізнатися дату та час наступного засідання у нього в кабінеті».

Водночас у справах, пов'язаних з корупцією, спостерігачі не зафіксували жодного випадку, коли б кінцеве рішення суду не проголошувалося прилюдно. У всіх 46 засіданнях, в яких було прийнято таке рішення,

суди проголосили його (загалом по всіх справах зафіксовано порушення цього правила у 5% випадків). Більше того, як зазначено в анкетах моніторів, практично в усіх випадках судові рішення було проголошено чітко та зрозуміло.

За критерієм «безсторонність суду та дотримання принципу рівності» – 4,6 балів (загальний показник – 4,8).

Дотримання етичних норм та культури спілкування з боку як суду, так і присутніх було оцінено як «бездоганно» у 85 % випадків, тоді як загальним є результат у 78 %.

Водночас у 14 % таких справ судді відволікалися від судового процесу чи слухали сторони не уважно. У двох справах судді демонстрували відверту грубість, нетактовність чи зневагу до учасників судового процесу або іншим чином демонстрували некоректну поведінку.

Однак тривожна ситуація спостерігається в контексті дотриманням судами процесуального законодавства щодо видалення свідків із зали судових засідань до початку розгляду справи по суті, а також порядку їх допиту.

У 43 % випадків свідка, якого мали допитати, не було видалено перед допитом, і він був присутнім на судовому засіданні (на 16 % частіше, ніж в усіх інших справах, де було проведено моніторинг).

З анкети спостерігача про місцевий загальний суд:

«По-перше, свідок був присутнім у залі судового засідання до початку його допиту. По-друге, суддя сам розпочав допит свідка, ставив йому запитання і не відреагував на заперечення захисту щодо того, що згідно зі ст. 352 КПК України, свідка обвинувачення першим допитує прокурор, а потім протилежна сторона, а суд може ставити питання свідку лише після завершення його допиту сторонами. Окрім того, суддя заборонив стороні захисту ставити свідку навідні запитання і сперечався з адвокатом обвинуваченого з цього приводу, вимагав довести це із посиланням на норми кодексу.... Свідок декілька разів висловлювався нечітко, але суд не зажадав від нього отримати конкретну відповідь – “так” чи “ні”. Суддя відверто сміявся зі слів свідка».

У 5 із 71 випадку (7 %) обвинувачений утримувався у відокремленій кабінеті або клітці, хоча у жодному із засідань не було проявів агресії з боку обвинуваченого.

За свідченнями моніторів під час двох засідань у справах, пов'язаних з корупцією, здійснювався моральний тиск на свідків чи інших учасників судового процесу. Зокрема, в одній зі справ суддя, на думку монітора, здійснював тиск на обвинуваченого, лякаючи тим, що за відсутності адвоката його справи будуть дуже погані.

Крім того, на одне судове засідання щодо притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, з'явилися 16 чоловіків у військовій формі, ймовірно, з метою вчинення тиску на суддю та прокурора.

Викликає занепокоєння й ситуація із виконанням судом вимог процесуального закону щодо роз'яснення учасникам судового процесу їхніх прав та обов'язків. Так, у 13 засіданнях цієї категорії справ суд не роз'яснив учасникам їхні права та обов'язки, хоча саме в цьому засіданні такі права та обов'язки мали би бути роз'яснені. Ураховуючи ж ту обставину, що таке роз'яснення повинно було бути здійснене у 54 відвіданих моніторами засіданнях, то виходить, що рівень порушення цих вимог процесуального законодавства складає 24 %.

У жодній зі справ, пов'язаних з корупцією, не було зафіксовано факту порушення таємниці нарадчої кімнати.

СПРАВИ, ЗУМОВЛЕНІ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Збройний конфлікт, зумовлений агресією Російської Федерації на початку 2014 року, став причиною появи багатьох нових категорій справ у судах.

Під час здійснення моніторингу спостерігачі відвідали 51 судові засідання у справах, зумовлених збройним конфліктом. Йдеться про 28 кримінальних проваджень, 12 адміністративних справ, 5 цивільних справ, 4 справи про адміністративні проступки і одну господарську справу.

Кримінальні провадження стосувалися обвинувачення осіб в участі в незаконних військових чи збройних формуваннях, державній зраді, посяганні на територіальну цілісність України, перешкоджанні діяльності Збройних Сил України, незаконному поводженню зі зброєю чи боєприпасами, дезертирстві, ухиленні від проходження військової служби та інших діяннях військовослужбовців і військовозобов'язаних.

Адміністративні справи переважно стосувалися оскарження рішень чи дій органів Міністерства оборони щодо військовослужбовців. А в цивільних справах йшлося, зокрема, про необхідність встановлення в судовому порядку факту смерті осіб, що трапилася на тимчасово окупованих територіях України.

Спостерігачі оцінили, що у 40 % випадків якість ведення судового процесу була бездоганною (94 % випадків) (загальний показник – 48 %), в інших випадках спостерігачі фіксували незначні порушення – 60 % (загальний показник – 47 %). Грубих порушень під час розгляду цих справ спостерігачі не зафіксували (загальний показник по Україні – 5 %).

В одному випадку присутність спостерігача змусила суддю одягнути мантию і нагрудний знак, запросити до зали інших суддів, які є членами колегії суддів, і провести повноцінне судові засідання.

За критерієм «публічність» у цій категорії справ оцінка 3,5 бали (загальний показник по Україні – 3,6). Загалом за більшістю показників публічність у цих справах була подібною до загальних показників по Україні.

З анкети спостерігача в кримінальній справі:

«Тривав розгляд клопотання про продовження строку запобіжного заходу. Розгляд ніде не було анонсовано, але, зважаючи на резонанс (посягання на територіальну цілісність та недоторканість України), про розгляд всі знали».

Водночас у справах, зумовлених збройним конфліктом, спостерігачі у 17 % випадків зафіксували, коли кінцеве рішення суду не проголошувалося прилюдно, тоді коли це мало бути зроблено. Це на 11 % більше від загального показника по Україні.

У трьох кримінальних справах судді та працівники силових структур, розуміючи чутливість висунутих особам обвинувачень і зацікавленість громадськості у цих процесах, навмисно чинили перешкоди і не дозволяли спостерігачам та іншим особам бути присутніми під час судового засідання. Цим вони порушували принцип публічності судового розгляду. Зокрема, інформація про відповідні слухання була відсутня у приміщенні суду і на сайті суду, а коли спостерігачі все ж фіксували початок засідання, то поліцейські чи працівники СБУ фізично перешкоджали моніторам входити до зали, закривали приміщення тощо, посилячись на відповідну ухвалу суду, з якою вони не давали ознайомитися.

За критерієм «безсторонність суду та дотримання принципу рівності» – 4,5 бали (загальний показник такий самий).

Дотримання етичних норм та культури спілкування з боку як суду, так і присутніх у справах, зумовлених збройним конфліктом, було оцінено як «бездоганно» у 94 % випадків, тоді як загальним є результат становив 78 %.

Загалом спостерігачі не виявили особливої специфіки розгляду таких справ.

СПРАВИ ЗА УЧАСТЮ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Спостерігачі здійснили моніторинг 23 судових засідань, які стосувалися представників національних меншин. Цих справ недостатньо для кількісного аналізу, проте певні висновки можна зробити.

Моніторинг таких справ проводився здебільшого у Закарпатській області. Порівнюючи справи ромських, румунських та угорських національних меншин, слід зазначити, що характер справ, які відвідували спостерігачі, суттєво відрізняється. Румуни та угорці частіше були учасниками цивільних проваджень, а роми – кримінальних.

В окремих справах за участю представників національних меншин (роми, румуни, угорці) виявлено суттєві порушення права на справедливий суд, які мають характер дискримінації.

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ

Потерпілий у кримінальному провадженні – румун, який володіє українською мовою лише на розмовному рівні, читати та писати українською мовою не вміє. Працівник суду написав від його імені і дав підписати клопотання іншого змісту, ніж просив потерпілий. Замість прохання розглядати справу без його участі та повідомити письмово про рішення суду працівник суду написав: «моральних та матеріальних претензій не маю». Особа підписала документ.

ПОРУШЕННЯ ВІДКРИТОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

На початку засідання більше 15 ромів зайшли до зали засідання та очікували на початок розгляду справи. Працівник апарату суду видалив їх із зали засідань без будь-яких пояснень, дозволивши залишитися лише законним представникам та опікунам обвинувачених, а також спостерігачу.

НЕЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПЕРЕКЛАД, ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ

Обвинуваченими в кримінальній справі про крадіжку були 5 підлітків ромської національності, з яких добре володіла українською мовою лише одна особа. До судового засідання перекладач не був залучений. Адвокат не володів мовою обвинувачених. Обвинувачені зауважили, що є неграмотними, не вміють читати і писати. Відповідно роми підписували заяви та клопотання невідомого їм змісту.

У деяких випадках (наприклад, де сторонами були угорці та розмовляли лише угорською мовою) була присутня перекладачка. Спостерігачі з посиланням на адвокатів повідомили, що багато справ не розглядаються саме тому, що потребують перекладачів, що володіють належним рівнем та знаннями юридичних термінів.

УПЕРЕДЖЕНІСТЬ І ДИСКРИМІНАЦІЯ

Дві жінки ромської національності з'явилися до кабінету судді, де проходило засідання, до початку розгляду та наполягали, щоб суд допитав їх як свідків у справі. Суд на це не відреагував і відкрив засідання. Жінки залишилися на слуханні. Секретар запропонувала сісти на вільний стілець лише спостерігачу. Жінки ромської національності стояли біля дверей до закінчення засідання.

Спостерігачі повідомляли також про певні проблеми щодо розгляду справ за участю ромів. Часто вони не мають документів і фіксованої адреси проживання. Вручити судові повістки особисто майже неможливо. Безоплатна правова допомога для них не є якісною. Суди не можуть забезпечити перекладача таким особам.

Для кращого вивчення означеної проблематики доцільно провести цільовий моніторинг справ за участю національних меншин.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

ВИСНОВКИ

ПУБЛІЧНІСТЬ

Здебільшого **суди діють з дотриманням принципу публічності (гласності та відкритості).**

Маючи документ, що посвідчує особу, до суду можна потрапити безперешкодно.

Зазвичай всі охочі мають вільний доступ до зали судових засідань.

- кожен п'яту справу судді розглядають у своїх кабінетах, навіть за наявності вільної зали;
- кожен п'яту справу не анонсовано на дошці оголошень суду, а кожен десяту – на сайті суду;
- у кожній п'ятій справі суд не оголошує складу суду, а в кожній десятій – справу, яку розглядає;
- у кожній двадцятій справі, розглянутій у відкритому судовому засіданні, судові рішення не проголошуються публічно.

БЕЗСТОРОННІСТЬ І РІВНІСТЬ

У переважній більшості справ, які слухалися у присутності спостерігачів, **суди демонструють безсторонність і забезпечують принцип рівності.**

- ☑ Судді рідко допускають прояви неповаги до людини чи дискримінації
- ☑ Зазвичай суди заслуховують думку учасників судового процесу, коли це передбачено процесуальним законом; приділяють достатньо уваги аргументам або клопотанням учасників справи; ставляться до обох сторін однаково; не обмежують право сторін виступати в судових дебатах

- у справах за участю представників національних меншин частіше спостерігаються прояви дискримінації з боку суду.

РОЗГЛЯД УПРОДОВЖ РОЗУМНИХ СТРОКІВ

- ☑ Майже кожне друге призначене у справі судове засідання взагалі не відбувається у визначений день.
- ☑ Майже кожне третє судове засідання, яке проводиться, починається більш як на 30 хв. пізніше від запланованого часу.
- ☑ Суди часто не вживають дієвих заходів для примирення сторін.

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ОБВИНУВАЧЕНОГО

- ☑ Зазвичай суди не реагують на ознаки застосування насильства до обвинуваченого під час досудового розслідування.
- ☑ Найчастіше суди не вживають заходів для перевірки тверджень обвинуваченого про застосування психічного або фізичного примусу, катування, погроз, обману під час досудового слідства.
- ☑ Суди часто не роз'яснюють обвинуваченим у кримінальному провадженні суть обвинувачення.
- ☑ Обвинувачені досить часто утримуються у заґратованій клітці під час судового розгляду і не перебувають поруч зі своїм захисником.

ПОРІВНЯННЯ СУДІВ РІЗНИХ ЮРИСДИКЦІЙ ТА ІНСТАНЦІЙ

- ☑ Адміністративні суди частіше дотримуються процедури, ніж загальні та господарські суди.
- ☑ Адміністративні суди продемонстрували кращі показники публічності, безсторонності і культури ведення судового процесу.
- ☑ Господарські суди найменше готові до публічності судового процесу.
- ☑ Попри певні стереотипи щодо «елітарності» господарських судів анкети спостерігачів не підтвердили, що судді цих судів та учасники процесу демонструють кращі стандарти поведінки, ніж в інших судах.
- ☑ Проявилася різка відмінність у застосуванні судами різних юрисдикцій заходів щодо примирення сторін. За оцінками спостерігачів, дієві заходи для примирення сторін часто вживали загальні і, особливо, господарські суди, тоді як в адміністративних судах спостерігачі взагалі не фіксували таких випадків.
- ☑ Чим вищою була судова інстанція, тим менше порушень фіксували спостерігачі.

ПОРІВНЯННЯ РІЗНИХ ВИДІВ СУДОЧИНСТВА

- ☑ Найкращою є відповідність правилам процедури під час проведення судових засідань в адміністративних справах (більше половини судових засідань спостерігачі оцінили як проведені бездоганно). Водночас найгіршою є ситуація зі справами про адміністративні проступки – бездоганно була розглянута менш ніж кожна третя справа.
- ☑ Приблизно така ж закономірність простежується у дотриманні судами принципів публічності, безсторонності і рівності та культури ведення судового процесу. При цьому найбільша різниця між різними видами судочинства простежується в оцінках за дотримання принципу публічності. Найкраще цей принцип реалізується в адміністративних справах, найгірше – у справах про адміністративні проступки і господарських справах.
- ☑ Підозрювані і обвинувачені у кожній сьомій кримінальній справі (14 %) знаходилися у заґратованій клітці у залі судових засідань у супереч вимогам Кримінального процесуального кодексу і відповідній практиці Європейського суду з прав людини.
- ☑ У судах першої та апеляційної інстанцій кайданки до обвинуваченого переважно застосовували лише на етапі конвоювання. Важливо зауважити, що в одному випадку в суді першої інстанції обвинувачений був у наручниках протягом усього періоду судового розгляду. І хоч це єдиний зафіксований випадок, однак його наявність вимагає вжиття загальних заходів для недопущення подібного у майбутньому.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

СУДАМ

- ☒ звернути увагу на необхідність розгляду судових справ у залах судових засідань, якщо є така можливість;
- ☒ забезпечувати повну прозорість роботи щодо розгляду справ: анонсувати розгляд, оголошувати склад суду і справу, навіть якщо це не перше судове засідання;
- ☒ докладати більше зусиль для забезпечення прав обвинуваченого у кримінальному провадженні, зокрема, не використовувати заґратовані клітки для утримання обвинувачених, реагувати на заяви обвинувачених про застосування заборонених методів впливу щодо них під час розслідування;
- ☒ дбати про те, щоб представники національних меншин не відчували себе дискримінованими;
- ☒ не допускати здійснення правосуддя без мантиї та нагрудного знаку;
- ☒ уважно ставитися до дотримання процедур допиту свідків.

НАЦІОНАЛЬНІЙ ШКОЛІ СУДДІВ УКРАЇНИ

- ☒ вивчити причини поширеного перенесення судового розгляду і затримок початку слухань і врахувати їх у навчальних курсах з тайм-менеджменту з тим, щоб судді могли реагувати на ці виклики;
- ☒ запровадити навчальні курси для вироблення у суддів навичок медіації;
- ☒ вивчити причини порушень прав національних меншин у судах і організувати курси для суддів тих судів, де ця проблема є найбільш поширеною.

86

